WILEY

The Scandinavian
Journal of Economics

Protektionismens härstamning. Stapel-, försörjnings- och skyddspolitik

Author(s): Eli F. Heckscher

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 22, häft 2 (1920), pp. 25-65

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437501>

Accessed: 26-06-2016 20:48 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Wiley, *The Scandinavian Journal of Economics* are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Protektionismens härstamning.

Stapel-, försörjnings- och skyddspolitik.

Af Eli F. Heckscher.

Det är farligt att försöka upplösa den ekonomiska politikens historia i en serie intresse-motsatser, ty i stor utsträckning ha samhällsåtgärderna på det ekonomiska området betingats af en *communis opinio*. Ekonomisk politik stöter visserligen så godt som alltid *några* ekonomiska partikulärintressen för hufvudet; men äfven de som lida af den och därför protestera böja sig ofta för den allmänt vedertagna åskådningen som sådan, ej blott därför att den *är* allmänt vedertagen och därigenom mäktig utan äfven och kanske ännu mer af det skälet, att den i grund och botten också är deras egen. Deras motstånd tar därför som regel i sådana fall formen af kritik enbart mot en enligt deras mening oriktig tillämpning af en erkänd princip. Men i de många fall, då tillämpningen ganska ofrånkomligt följer af själfva principen, blir deras ställning därigenom från början svag; och politiken kommer då att gå ut öfver de intressen, hvilkas företrädare genom den rådande uppfattningen förlorat sitt andliga fotfäste, tron på sin saks rättvisa. I fråga om merkantilismen är detta alldeles slående, såsom jag tidigare sökt exemplifiera med den svenska politiken i början af Frihetstiden;¹ men det är minst lika slående i fråga om liberalismen. Typiskt är t. ex. det sätt, hvarpå allmänna meningen i England mottog Gladstones framgångsrika budget af år 1860, slutstenen på den engelska frihandelsbyggnaden: »Almost every section of the trading and political community looked with favour upon the budget as a whole, though it was true that each section touched by it found fault with its own part. Mr. Gladstone said that they were without exception free traders, but not free traders without exception.»²

Det behöfver knappast sägas, att tillvaron af en dylik allmän opinion icke visar dess berättigande, vare sig generellt eller ens i det gifna läget. När en ekonomisk vetenskap uppstår, befinna dess språkrör sig ofta i mer eller mindre enhällig antagonism mot denna allmänna mening, men ha då också ganska små utsikter att åtminstone genast göra sig gällande. Hvad som nu kommer i fråga är emellertid icke den större eller mindre riktigheten i de vid olika tider härskande föreställningssätten, utan deras

¹ Produktplakatet och dess förutsättningar (Historiska studier tillägnade Harald Hjärne, Ups. 1908) 41 ff.

² *John (Lord) Morley*, *The Life of William Ewart Gladstone*, Bk. V; Chap. II, New Ed. (Lond. 1905) I 662.

betydelse som *orsaker till den faktiska utvecklingen*, närmast till den ekonomiska politiken. För ett sådant syfte gäller det att söka förstå innebörden af dessa föreställningssätt i all deras oklarhet och inkonsekvens, icke närmast att utfinna de rudiment till en för våra ögon hållbar ekonomisk teori som de innehålla; detta senare är en annan uppgift, nämligen den att följa den ekonomiska tankebyggnadens egen utveckling. Det hindrar emellertid icke, att teori behöfs också för den förra uppgiften, ty utan teori är man knappast i stånd att fatta ens de populära ekonomiska åskådningarnas innebörd, m. a. o. att förhålla sig i djupare mening objektivt till dem.

Med det nu sagda har jag ingalunda velat bestrida, att också sociala motsatser inverkat på politiken och på själfva åskådningarna. Men detta minskar icke vikten af att man klargör för sig, hur allmänt vedertagna ekonomiska föreställningar kunna vara, sedan de en gång uppstått.

Det ämne som här skall belysas är hur ett af den ekonomiska uppfattningens och den ekonomiska politikens allmängiltigaste problem har utvecklats sig i modern tid. När ämnet kallats protektionismens härstamning, är detta dock på visst sätt en alltför vid formulering. Ty protektionismen kan uppfattas såsom helt enkelt negationen af den harmonia præstabilita, som den liberala åskådningen tänkte sig existera i utrikes-handeln; och i denna mening är det svårt att tala om dess uppkomst i historisk tid. Föreställningen om ekonomiska jämviktslägen, som inställa sig utan kollektivt ingripande, är med andra ord en frukt af vetenskaplig spekulation, och att söka någon upprinnelse för den motsatta uppfattningen lönar sig därför knappast. Visserligen förefaller det, som om handeln liksom näringslivet i dess helhet öfverallt i Europa lämnats mer oberördt af offentliga regulativ under den äldre Medeltiden, ungefär fram till kors-tågstiden eller 1100-talets början, än egentligen någonsin senare före liberalismens korta glansperiod under 1800-talet.¹ Men det vore väl djärft att förklara detta genom tillvaron af en uppfattning om någon naturlig ekonomisk harmoni, när samhällsmaktens svaghet utgör en närmare till hands liggande förklaring.

Protektionismen i sin vanliga betydelse är emellertid ej statsingripande inom utrikeshandeln öfver hufvud taget utan detta ingripande i en bestämd riktning och med ett bestämdt mål. Det kan då finnas, har funnits, ja finnes i viss mån ännu riktningar, som ej äro mer böjda att lämna utrikeshandeln åt sig själf än fallet är med protektionismen, i denna senare mening af ordet, men som vilja påverka den i en helt annan, kanske rent af motsatt riktning mot protektionismen. Det afgörande kriteriet och det som här skall läggas till grund är politikens förhållande till

¹ I fråga om de tyska städerna har den faktiska större friheten under den äldre Medeltiden framhållits särskildt af *G. von Below* (Über Theorien der wirtschaftlichen Entwicklung der Völker, Hist. Zeitschrift bd 86, 1900, 68 ff.), och samma företeelse torde kunna ledas i bevis i fråga om både Italien, England och Frankrike.

varorna. Från denna synpunkt kan man i förenklad form säga, att protektionismen behärskas af *varuskräck*. Man är rädd att »öfversvämmas af främmande varor» och därför böjd att hindra eller försvåra importen samt i analogi härmed finna största möjliga utländska afsättning för det egna landets varor; utrikeshandelns mål blir minsta möjliga varuimport och största möjliga varuexport. Den politik det här gäller kallas i det följande *skyddspolitik*.

Omkastningen af denna uppfattning är tydligen *varukärleken*, som i fråga om utrikes handel sträfvar efter ett maximum af import och ett minimum af export. Äfven den politik som uppbäres häraf är en historisk företeelse af stor vikt, med ett samtida spansk namn, som måste anses ganska uttrycksfullt och som därför här upptages, kallad *försörjningspolitik* (*politica de los abastos*).¹

Men det finns också en tredje ståndpunkt till varorna, nämligen den som ej betraktar dem med vare sig längtan eller fruktan utan endast som underlag för verksamhet — som *adiafora*. Den härpå byggda politiken kallas i det följande med sitt historiska namn *stapelpolitik*.

I stor utsträckning löpa dessa tre åskådningar parallelt och påverka hvarandra ömsesidigt i olika riktningar, men som regel måste den historiska ordningen antagas ha varit: stapel-, försörjnings-, skyddspolitik. Den sistnämnda är här undersökningens riktpunkt, d. v. s. de två föregående behandlas från synpunkten af sin betydelse för den tredje, medan denna å andra sidan icke följes fram till nutiden utan blott förklaras till sin uppkomst. Det är med andra ord frågan om en teoretisk genomarbetning af vissa bland *merkantilismens* förutsättningar, men ingalunda enbart detta, ty åtminstone de två senare af de båda ståndpunkterna ha bevarat sin vikt till våra dagar — försörjningspolitiken har snarast firat en renässans under världskriget. Hvad som skall undersökas är som regel själfva politiken, emedan man i fråga om äldre tider ej utanför denna själf har många hållpunkter för att fatta dess motiv. I många fall är det emellertid då af förklarliga skäl svårt att komma till full visshet. Utgångspunkten är återuppkomsten af ett ordnad näringslif och en näringspolitik efter den antika kulturens undergång; den antika utvecklingen lämnas alltså åsido.

I.

Stapelpolitik.

Den bästa utgångspunkten erbjuder från alla synpunkter stapelpolitiken. Det är den riktning, som bestämmes af hänsyn till *handeln* och

¹ *M. J. Bonn*, Spaniens Niedergang während der Preisrevolution des 16. Jh.s (Stuttg. 1896) 128.

som alltså är handelspolitik i bokstaflig mening. För att något från ett helt samhälles synpunkt skall kunna vara enbart handel, måste det gälla varor, som hvarken tillverkas eller förtäras i landet, och sålunda bestå i *mellanhandel*; detta är också kärnan i stapelpolitikens föremål. För köpmannen äro varorna själfva just adiafora, han önskar tillförsel af dem endast för att bli i tillfälle att afsätta dem, och sammanhanget mellan dessa båda moment i hans verksamhet är alltför intimt för att ens det mest oskolade förstånd skulle kunna förbise det eller antaga, att man kunde vara tjänt med att blott den ena af dessa transaktioner ägde rum. Det rena köpmansintresset har därför alltid inriktat sig på att garantera tillförsel af varorna till just den stad eller korporation det gällde och samtidigt afsättning från samma stad eller korporation. Ståndpunkten karakteriseras utmärkt genom ett sent exempel, nämligen några bittra ord från år 1582 af Brandenburgs kurfurstliga råd om Hamburgs handelsegoistiska politik: »Es ist den Hamburgern allein darum zu tun, dass sie des Kurfürsten zu Brandenburg Untertanen das Korn, in wolfeilem Kauf und wie sie es selbst setzen, abdringen und es nachher, so teuer sie selbst wollen, verkaufen mögen.»¹ Här föreligger alltså ifver att försäkra sig om spannmål men också att obehindradt få afsätta den; så vitalt det behof än är som varan tillgodoser, har den likväl intresse enbart som underlag för omsättning.

I den mån handeln ej lämnas åt sin egen ohämmade gång, utlöser den nu ifrågavarande tendensen uppenbarligen en sträfvan att sörja för *såväl* tillförsel *som* afsättning af varor, nämligen af mellanhandelsvaror. På detta var de norditalienska stadsrepublikernas handelspolitik alltifrån början inriktad, och samma riktning tog stapelpolitiken norr om Alperna, med påföljd att denna äldsta riktning hos den ekonomiska politiken i Tyskland lefde kvar ända fram till 1800-talets andra tredjedel. Äfven hvad som kallas gästrätt eller främlingsrätt, d. v. s. villkoren för främmande köpmän i städerna norr och söder om Alperna, tog åtminstone mycket starka intryck af samma tendens, och i ännu en annan riktning sköt samma sträfvan starka och sena skott, såsom sedan skall visas.

Uppgiften måste närmast bestå i att hindra varorna, d. v. s. handeln med varorna, att gå den ifrågavarande staden förbi, följaktligen i att göra den till en *stapel* (entrepôt). Det vanligaste medlet till målet var därvid att skapa ett monopol på tillförsel, afsättning eller bådadera för stadens egna köpmän; den taktiken följde både de norditalienska och de tyska städerna i stort sedt. Men det var ej den enda möjliga eller enda faktiskt förekommande formen. Samma grundåskådning framträdde på sätt och vis ännu mer renodlad, när man som Brügge och Antwerpen nöjde sig med den rena »passivhandeln», med att locka köpmännen till

¹ G. Schmoller, Studien über die wirthschaftliche Politik Friedrichs des Grossen. VI. Die ältere Elbhandelspolitik; die Stapelrechte und -Kämpfe von Magdeburg, Hamburg und Lüneburg (Jahrb. f. Gesetzgebung etc. VIII, Lpz. 1884, 1039).

sin stad för att därigenom göra den till medelpunkt för varubytet; t. o. m. Venedig fullföljde denna politik i fråga om varornas afsättning till lands. Det blir i detta fall allra tydligast, att varorna som sådana ej voro hvad man intresserade sig för, att intresset enbart gällde de vinstmöjligheter varorna skapade för den ort där bytet försiggick — il luogho di contratto (kontraktsorten), som det hette i Venedig. »Där varorna äro, dit församla sig ock köpmännen.»¹

För att först hålla sig till *Nord-Italien*, framträdde samma sträfvan- den där på alla håll, inom både kuststäderna och inlandsstäderna; och exempelvis utkämpades omkring 1100-talets midt heta strider mellan Lucca och Pisa bland annat om den förra stadens rätt att utöfva stapelrättig- heter gent emot trafiken norrifrån till den senare. Men det är nog att här hålla sig till de två stora exemplen, Genua och framför allt Venedig. Ett tidigt exempel på tendensen erbjuder en bekräftelse på ett äldre fördrag mellan Venedig och regnum Italicum, hvori kejsar Henrik IV år 1095 gör det viktiga tillägget, att hans män, d. v. s. icke-venetianare, skulle få rätt att handla på Venedig men ej där förbi (usque ad vos et non amplius).² Alltifrån början af 1100-talet var det däremot främst Genua, som dref denna politik, särskildt med syfte att bli enda stapelort för det nuvarande Sydfrankrike och hindra dess städer från handel öfver öppna hafvet och framför allt på Levanten. Under århundradets gång utsträckte Genua samma behandling också till städerna på Italiens västkust, främst Pisa, och gick naturligt nog strängast till väga mot städerna på sin egen riviera. Som typiskt exempel kan nämnas förhållandet till en af de sist- nämnda, Savona, som 1153 måste förbinda sig att låta hvarje fartyg till Sardinien och Barcelona utlöpa från Genua, medtaga ett flertal genuesiska köpmän och efteråt lossa i Genua.

Den venetianska politiken är minst hundra år yngre men når å andra sidan med tiden en fasthet och konsekvens, hvartill den genuesiska alldeles saknar motstycke; den höll sig i hufvudsak oförändrad ända till

¹ Urkundspublikationer för de norditalienska städerna saknas i hufvudsak i våra bibliotek, och större delen af materialet för dem är därför hämtadt ur *A. Schaubes* ovärderliga materialsamling *Handelsgeschichte der Romanischen Völker des Mittelmeergebiets bis zum Ende der Kreuzzüge* (*Below* u. *Meinecke*, Handbuch der Mittelalterlichen und Neueren Geschichte III, Münch. u. Berl. 1906), särskildt kap. 37—46. Delvis förekomma uppgifterna redan i *W. Heyds* klassiska verk *Histoire de commerce du Levant au moyen-âge I—II* (ed. franç. p. *F. Raynaud*, Lpz. 1885—86), äfvensom i *A. Schultes* *Geschichte des mittelalterlichen Handels und Verkehrs zwischen Westdeutschland und Italien (I—II)*, Lpz. 1900; dock hufvudsakligen för den senare Medeltiden). För Venedig (som ej behandlas i Schultes bok) finnas ytterligare faktiska upplysningar af värde särskildt på följande ställen: *W. Lenel*, *Die Entstehung der Vorherrschaft Venedigs an der Adria* (Strassb. 1897); *Horatio F. Brown*, *The Commercial and Fiscal Policy of the Venetian Republic* (i *Studies in the History of Venice I*, Lond. 1907, samt i *Edinburgh Review* 1903); *H. Simonsfeld*, *Der Fondaco dei Tedeschi in Venedig II* (Stuttg. 1887) Abt. 1.

² Formuleringen är tvetydig (jfr *Lenel* 3 f., *Schaube* 7), men båda de möjliga tolkningarna bestyrka den här ifrågakvarande tankegången.

republikens undergång genom Napoleon Bonaparte. Under 1200 talets förra hälft finner man åtskilliga venetianska åtgärder som sannolikt med stapelpolitikens syfte förena försörjningspolitikens, i det att sträfvandet att hindra andra städers mellanhandel gick hand i hand med omsorgen att förse Venedig med de varor det själfv behöfde, sålunda ej med mellanhandelsvaror. På detta sätt synes man mig nämligen få tolka sådana villkor som dem i uppgörelserna med Ferrara (1230) om rätt för venetianerna att utföra spannmål, grönsaker och fisk ur staden till Venedig, då priset ej öfversteg ett visst belopp, eller med Ravenna (1234) att sälja spannmål och salt enbart till Venedig och att endast dit återutföra lifsmedel som införts från Markerna och Apulien; och samma dubbla aspekt har tydligen ett förbud för det underlydande Ragusa (1236) att besöka städerna i norra delen af Adriatiska hafvet annat än i syfte att därifrån föra lifsmedel till Venedig. Men redan under denna tid märkas förelöpare till det lika ryktbara som afskydda venetianska handelssystemet, som till stor del fick sin definitiva form redan under 1200-talets senare hälft. Här skall jag blott uppehålla mig vid dessa tidiga drag däraf.

Delvis fullföljde systemet, som redan antydts, sträfvandet att monopolisera själfva handeln och närmast den aflägsnare handeln för venetianerna. Detta gällde främst tillförseln. Varor från Ragusa voro t. ex. (1232) tullfria i Venedig, när de kommo från Ragusas närmaste omgifning Slavonien, men belades med allt högre tull, ju längre bort ifrån de voro hämtade, och från Syrien och Afrika fick Ragusa blott tillföra Venedig en bestämd mängd. Sicilien (under Hohenstaufen-kejsaren Fredrik II samt i skärpt form 1257 och 1259) liksom Ancona (1264) måste förbinda sig att tillföra Venedig och dess område utländska varor. Ännu talrikare voro åtgärderna för att åt venetianerna reservera afsättningen. Pilgrims-rafiken måste både Ravenna (1234) och Ancona (1264) lämna i Venedigs ostörda besittning, den senare staden liksom Aquileja (1248) förbinda sig att ej tillföra Venedigs uppland varor, och Ravenna (1261) afstå från all direkt import ej blott från transmarina länder utan med vissa undantag t. o. m. från Nord-Italien. Ferrara måste efter sitt definitiva nederlag (1240) förbinda sig att endast ta emot af venetianerna (eller möjligen från Venedig) uppför Po införda varor,¹ o. s. v. Överallt ser man hur handeln är målet, ej varorna som sådana.

Parallellt härmed går emellertid stapeltendensen i begränsad mening, sträfvandet att draga köpmännen till Venedig eller de underlydande orter det ville gynna, en tendens som visserligen ibland kunde kollidera med den förra. Redan förut har nämnts, att Venedig hyllade passivhandels princip i fråga om varornas afsättning landvägen, d. v. s. närmast på Tyskland; med vissa undantag voro venetianerna rent af förbjudna att resa till Tyskland för att afsätta egna och uppköpa tyska produkter, hvil-

¹ Urkundstexten har förkortningen »a Venec.», hvilket kan betyda vare sig »a Venetis» eller »a Veneciis». I senare fallet hör villkoret till nästa stycke.

ket allt skulle ske i själfva Venedig (1278). Detta var i motsats till af-sättningen på Västeuropa och tillförseln därifrån, som från början af 1300-talet förbehölls de ryktbara venetianska galärflottorna.¹ Sträfvandet att draga handeln till själfva Venedig framträder på en mängd olika sätt. När en venetiansk fästning (sannolikt 1258) uppförts vid Pos sydligaste arm Marchamò, fick dess befälhafvare sörja för, att nedgående varor med vissa undantag sändes blott till Venedig. Enligt en — dock såvidt jag vet senare — lag skulle två tredjedelar af all last, som ett till Venedig anländt fartyg medförde, lossas i staden. Handeln på Venedigs område utanför själfva staden förbjöds i allmänhet. Särskildt karakteristisk och rik på konsekvenser var en bestämmelse, som första gången synes möta i fördraget med Ancona 1264, att hela köpeskillingen för sålda varor (i fråga om Ancona rent af för de begränsade varumängder, som det fick afsätta i Ferrara, Bologna och Lombardiet) måste användas till inköp i själfva Venedig. Äfven vissa gynnade underlydande städer tillförsäkrades likartade stapelrättigheter, t. o. m. af en hänsynslöshet som kommer en att baxna, såsom då patriarken i Aquileja (1248) måste förbinda sig att ej hämta vin från det honom själf tillhöriga Istrien utan att först transporterat det till det venetianska Isola. På goda grunder förklarade munken Salimbene redan i slutet af 1200-talet i ett ryktbart yttrande, att venetianarna voro »avari homines et tenaces . . . et totum mundum vellent subjugari sibi, si possent». Men allt det som nu skildrats håller sig som man märker inom stapelpolitikens ram.

Samma tendenser återfinnas i de *tyska* städerna, ehuru både politiska och ekonomiska faktorer där höllo dem inom en trängre marginal.² Syftena voro här vanligen mycket begränsade, det gällde för de flesta städer enbart handeln utefter bestämda trafikleder, egentligen de stora floderna, och politiken innehåller därför ej lika många frön till nya utvecklingstendenser som fallet är med de norditalienska städerna och särskildt Venedigs politik. Hvarje stad sökte skapa största möjliga tillförsel uppifrån och nedifrån vattenleden men endast fram till staden själf, där varorna på ett eller annat sätt skulle hejdas, i syfte att handelsinkomster

¹ *Schaube*, Die Anfänge der venezianischen Galeerenfahrten nach der Nordsee (Historische Zeitschrift bd 101, 1908, 28 ff.). Motsatsen mellan de två slagen af handel beror tydligen på, att venetianarna föraktade handeln till lands.

² Den tyska stapelpolitiken behandlas på snart sagt oräkneliga ställen. Det följande är några sammanfattande arbeten i fråga om själfva fakta: *M. Hafemann*, Das Stapelrecht, eine rechtshistorische Untersuchung (Lpz. 1910, något mekanisk); *W. Stieda*, art. Stapelrecht i Handwörterbuch der Staatswissenschaften (VII⁸ 808 ff. noter); *Schmoller*, Die ältere Elbhandelspolitik etc. (se ofvan sid. 28 not); *W. Naudé*, Deutsche städtische Getreidehandelspolitik vom 15.—17. Jahrhundert mit besonderer Berücksichtigung Stettins und Hamburgs (Schmollers Forschungen VIII: 5, Lpz. 1889; hvarken djupgående eller väl avvägd men särdeles åskådlig); *W. Stein*, Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse bis um die Mitte des 15. Jahrhunderts (Giessen 1900, 32—68; mycket vederhöftig); och *E. Daenells* innehållsrika Die Blütezeit der Deutschen Hanse (I—II, Berl. 1905—06). Se äfven *E. Arup*, Studier i engelsk og tysk handels historie (Kbhvn 1907) §§ 295—306.

af olika slag skulle skapas för stadens borgare. Denna sträfvän kunde taga många former, men dess princip förblef sig i allt väsentligt lik oberoende häraf. Å ena sidan skulle varorna à tout prix tillföras staden och ej gå den förbi; i åtskilliga städer, såsom exempelvis i Frankfurt an der Oder och äfven Hamburg, gick man ända därhän att tvinga varan att gå i *motsatt* riktning mot den afsedda, sålunda uppför floden till stapelstaden, innan än den fick vända om och gå sin afsedda väg nedåt mot flodmynningen. Å andra sidan skulle varan nödvändigt göra uppehåll i staden och normalt utbjudas till salu, vanligen under alla förhållanden omlastas och i en mängd fall ej heller om den förblef osåld föras vidare af den främmande köpmannen.

Särdeles typiska äro två bland de äldsta fullt klara tyska stapelprivilegierna.¹ Det ena, för Wien enligt dess stadsrätt af år 1221 (art. 23), förbjuder köpmän från Schwaben, Regensburg och Passau att fortsätta med sina varor in i Ungern och ålägger dem att sälja varorna åt Wiens borgare.² Det andra, ett öppet bref af år 1259 för Köln af dess ärkebiskop, gör staden till gräns för handeln i alla riktningar: köpmän österifrån få ej passera Rhen; flamländare, brabantiner, de som komma från andra sidan Maas och andra lågtyskar måste likaledes stanna på sin sida af Rhen och få dessutom ej fara längre uppför floden än byn Rodenkirchen; medan slutligen »öfvertyskar» utanför ärkestiftet ej få gå längre nedför Rhen än till Kölns nedersta torn eller byn Ryle (Riel).³ När en stapelort låg utanför den trafikled, öfver hvilken den hade makt, gick dess tendens att hindra de naturliga handelsvägarna dock längst, såsom då Lüneburg före 1538 kunde tvinga det mesta uppför Elbe kommande godset att *lämna floden*, lastas på vagnar och föras landsvägsledes t. o. m. till orter vid floden Elbe själf, såsom Magdeburg. Hansestädernas syften gingo dock under Hansans glansperiod (egentligen 1400-talet) längre än fallet var med några andra mig kända städer norr om Alperna. Exempelvis de preussiska och livländska städerna, i synnerhet Danzig och Riga, sökte afskära å ena sidan inlandsstäderna från all direkt förbindelse med Östersjön och å andra sidan spärra alla andra städers tillträde till inlandsmarknaderna — försök gjordes af Hansan själf att förbjuda holländarna rent

¹ Ett capitulare af Karl den store från år 805 (*Keutgen*, Urkunden zur Städtischen Verfassungsgeschichte, Berl. 1899—1901, n:r 69) anses ofta skapa stapeltvång; saken uttryckes så äfven i *A. Dopschs* nyligen utgifna arbete *Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit* (Weimar 1912—13, II 233). Ordet måste emellertid då uppfattas på helt annat sätt än här, ty detta påbud föreskrifver handelns riktning (i fråga om slavernas och avarernas land) i rent administrativt och militärt syfte, utan synlig afsikt att skapa privilegier för några särskilda orter. Detta var påpekadt af Hafemann redan före publiceringen af *Dopschs* arbete.

² »Nulli civium de Swevia vel de Ratispona vel de Patavia liceat intrare cum mercibus suis in Ungariam... Nemo etiam extraneorum mercatorum moretur in civitate cum mercibus suis ultra duos menses, nec vendat merces quas adduxit extraneo sed tantum civi». *Keutgen*, Urkunden n:r 164.

³ Hansisches Urkundenbuch I (Halle 1876) n:r 523.

af sjöfarten på kuststäderna i Livland. Novgorod fick öfver hufvud taget ej besökas af andra än hanseater.

Det är till sist af stort intresse att peka på den viktiga och varaktiga utlöpare, som stapelpolitiken fick genom ett af hufvuddragen i det s. k. *gamla kolonialsystemet*. Sådant detta utformades exempelvis i sitt ryktbaraste minnesmärke, 1660 års engelska navigationsakt, voro kolonierna nämligen hindrade att föra sina viktigaste produkter, de s. k. »enumerated commodities», annat än till moderlandet, som alltså skulle göras till obligatorisk stapel för dem. Och ej nog med att denna med de geografiska upptäckterna jämnåriga princip allmänt genomfördes inom det gamla kolonialsystemets ram i alla länder, den sköt sitt sista skott så sent som i de engelska Orders in Council af år 1807, Storbritanniens motdrag mot Napoleons kontinentaldekret. Ty såsom den amerikanske sjökrigshistorikern amiral Mahan påpekat, utgjordes ett motiv till det däri intagna påbudet om att alla neutrala fartyg skulle anlöpa engelsk hamn af att man önskade göra England till stapel för kolonialvarorna. Visserligen hade helt nya synpunkter i hela det gamla kolonialsystemet ingått förening med de stapelpolitiska; det hindrar ej, att dessa till det sista utöfvade ett betydligt inflytande på systemets utformning.¹

Om man nu tänker tillbaka på det yttrande om Hamburgs stapelpolitik, som citerats här ofvan (sid. 28), får man en utgångspunkt för att bedöma politikens karaktär. Det faller nämligen i ögonen, att hvad Brandenburgs kurfurstliga råd i skandaliserad ton förebrå hamburgarna helt enkelt är att de tillämpa den liberala principen par préférence, att köpa på den billigaste och sälja på den dyraste marknaden. Så paradoxalt det än må låta, nådde alltså Hamburgköpmännen i potenserad form frihandelns mål genom monopol. Detta var eller kunde åtminstone bli såväl (fullständigt) köparmonopol som (partiellt eller fullständigt) säljarmonopol, och hamburgarna sattes sålunda i stånd att köpa ännu billigare och sälja ännu dyrare än som varit möjligt utan band på handeln. Stapel tvånget äsyftar alltså att nå hvad som måste vara hvarje köpmans verksamhets mål, med den extra fördel monopolet åstadkommer. Här af följer, att man omöjligt från den särskilda stapelortens ståndpunkt kan finna något principiellt ohållbart i stapelpolitiken. Den bereder stapelorten utrymme för vissa slag af handelsverksamhet på abnormt fördelaktiga villkor och föranleder därigenom, men också endast därigenom, en utvidgning af dessa särskilda näringar utöfver det omfång de eljest skulle få. Utvidgningen är alltså icke verkan af någon börda på (stadens) öfriga näringar, från stadens rent egoistiska synpunkt uppstår sålunda intet af

¹ 1660 års navigationsakt (12 Car. II c. 18) §§ 18—19; A. T. Mahan, Influence of Sea Power in the Revolutionary and Napoleonic Wars 1793—1815 II (N. Y. 1893) 285, 379 f.; Heckscher, Kontinentalssystemet (Skrifter utg. af Handelshögskolan, Sthlm 1918) 30, 78, 83.

den missriktning af de ekonomiska krafterna, som åtminstone för stunden måste bli protektionismens resultat. Redan häraf framgår den principiellt skilda ställning, som stapelpolitiken intar i jämförelse med skyddspolitik.

Däremot kräver det intet bevis, knappast ens ett ord till förklaring, att stapelpolitiken i sin form af tvångsvis skapad ändring i den ekonomiska verksamhetens riktning medför förluster för den ekonomiska verksamheten i dess helhet (»världshushållningen») och i sina faktiskt förekommande former förmodligen har medfört många gånger större sådana skador än de flesta slag af protektionism förmått åstadkomma. Detta återverkar i sin tur på monopolstaden själf och fördröjer sannolikt i flertalet fall dess utveckling mer än monopolet befordrar den, för att nu ej tala om den återhållande verkan på ekonomiska framsteg, som (rättsliga) monopol nästan ofelbart utöfva på den monopoliserade näringen. Det behöfver väl därför icke förklaras, att hvad som nyss sades ej var en apologi för stapelpolitiken. Uppgiften har enbart varit att visa dels dess principiellt afvikande karaktär från skyddspolitikens, dels också dess *principiella* oangriplighet från stapelstadens egen rent egoistiska synpunkt. Hvad som behöfver förklaras i fråga om stapelpolitiken är därför knappast annat än det ganska lättfattliga faktum, att man ej insåg, hur beroende en handelsstads blomstring är af upplandets välstånd. Hade man insett detta, skulle det ha varit fullt teoretiskt möjligt, ehuru praktiskt naturligtvis mycket svårt, att tillämpa stapelpolitiken på sådant sätt, att den ej blott för tillfället utan också i längden blef förmånlig för stapelorten. Det förefaller därför ej krävas någon vidlyftigare förklaring till att stapelpolitiken uppstått; den innebär ingenting onaturligt eller principiellt feltänkt från sina bärares synpunkt.¹

Men ehuru stapelpolitiken sålunda icke blott är lätt förklarlig utan också principiellt skild ifrån skyddspolitik, så kan man likväl omöjligt förneka, att åtskilliga trådar leda öfver från den förra till den senare.

Förbindelseledet är främst behandlingen af främmande köpmän i Medeltidsstäderna, hufvuddelen af den s. k. *gästrätten*.² Dess ålder är

¹ Hela diskussionen föres här i någon mån schematiskt eller »stileradt», för att kunna hållas inom så trånga gränser som möjligt. I den faktiska stapelpolitiken ingick också annat än hvad som här berörts, särskildt önskan att direkt *skada* medtäflare eller politiska fiender. Men det kräfver en diskussion för sig själf.

² Sammanfattande framställningar af detta ämne fattas i hufvudsak. Uppgifter förekomma dock på många ställen, dels i det mesta af den redan citerade litteraturen om stapelpolitiken, dels också i andra arbeten, bland hvilka följande må nämnas: *Th. Stolze*, Die Entstehung des Gästerechts in den deutschen Städten des Mittelalters (Diss. Marburg 1901); *A. Schultze*, Über Gästerecht und Gastgerichte in den deutschen Städten des M. A. (Historische Zeitschrift bd 101, 1908, 473 ff. — en mönsterundersökning, som utöfver sin rättshistoriska uppgift ger viktiga bidrag också till ämnets öfriga sidor); för England: *G. Schanz*, Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters (I, Lpz. 1881, 379—433, II, 594—613) och *W. Cunningham*, Growth of English Industry and Commerce (I, Cambr. 1905); för Sverige (under senare tid): *Heckscher*, Produktplakatet 16 ff.

svår att fullt säkert fastställa, då bestämmelser om villkoren för främlingars besök sannolikt gå långt tillbaka i tiden. Särskildt förefaller det mig vara en ännu olöst fråga, i hvad mån den levantinska gästrätten påverkat den sydeuropeiska. Hittills bearbetadt material ger dock ingen anledning att antaga detta, ty de italienska gästrättsbestämmelserna förefalla vara ganska sena, knappast äldre än 1100-talets slut. Norr om Alperna finnas tidigare exempel. Det äldsta är förmodligen ett af Kölns ärkebiskop år 1103 utfärdadt privilegium för Huys och Dinants köpmän i ärkebiskopsstaden, medan ovanligt fylliga och upplysande gästrättsbestämmelser för London föreligga i privilegiet *Libertas Londoniensis* (eller *civitatum*), som af sin senaste utgifvare Liebermann hänföres till perioden 1133—1155.¹ Som redan inledningsvis nämnts, aflösa dessa påbud öfverallt en tid af långt större frihet för främmande köpmän. Den nya gästrätten tar sedan allt starkare fart och skärpes allt mer både i Tyskland och Italien, i nära samband med stapelpolitikens utveckling, d. v. s. under 1200-talets lopp; Hansaområdet får den likväl ej förrän med slutet af 1300- och början af 1400-talen. Med alla växlingar i olika städer och vid olika tidpunkter blir dess innebörd sig i grunddragen lik öfverallt. Till en början äsyftar den en noggrann öfvervakning af »gästernas» hela lif; de måste bo hos särskildt förordnade »värdar» eller i ett för dem reserveradt faktori (*Fondaco dei Tedeschi*, tyskarnas härberge, i Venedig är det ryktbaraste bland de senare) och äro åtminstone ofta hindrade att göra af färer annat än genom en infödd mäklare (i Italien kallad *sensal*). Redan tidigt uppträder vid sidan häraf det betydligt mer djupgående förbudet mot handel mellan gäster eller öfver hufvud mot återförsäljning; det senare förbjudes uttryckligen redan i *Libertas Londoniensis*, och i fråga om det förra säger den förut återgifna artikeln i Wiens stadsrätt af år 1221, att köpmännen ej få sälja sina medförda varor åt någon främmande utan enbart åt en borgare. Vidare afstängas gästerna från detaljhandel, från uppköp direkt af producenterna och från handel utanför stadens torg. Därjämte begränsas den tid de få uppehålla sig i staden (»liggetiden», som det hette i Sverige), och slutligen förekommer en hel särskild processordning för deras räkning.

Det faller lätt i ögonen, att vissa bland gästrättens bestämmelser intet annat äro än ett från stadsmonopolistisk synpunkt nödvändigt komplement till stapelrätten. Om gästerna skulle få handla inbördes, betydde det nämligen, att handeln i verkligheten ginge staden förbi, så fattadt, att staden ginge miste om sitt monopol i fråga om såväl tillförsel som afsättning. I detta fall återstode endast de indirekta fördelarna af mellanhandeln, och för att ej mista någon del af dem är det åter som staden också monopoliserar mäklaruppgiften för sina egna borgare.

¹ 1103 års urkund: *Hansisches Urkundenbuch* III nr 601. *Libertas Londoniensis* (tidigare ofta hänförd till »Edvard Bekännarens lagar»): *Die Gesetze der Angelsachsen*, ed. *Liebermann*, I (Halle 1898) 673 ff.; jfr III 351.

Men det är å andra sidan lika uppenbart, att gästrätten *går utöfver* stapelpolitiken genom flere andra af sina bestämmelser. Systemet har otvifvelaktigt till stor del sin rot i en stark misstanke om alla utlänningars onda anslag,¹ men det går längre. Föreskrifterna ha nämligen den tydliga uppgiften att hindra de främmande köpmännens konkurrens med de inhemska, och detta ej blott i mellanhandeln utan också i fråga om afsättningen till och från *staden själf*. Så kort och skenbart själfklart detta steg är, inser emellertid nationalekonomen utan svårighet dess vidtgående konsekvenser. Medan åtgärder mot främlingars konkurrens om varutillförseln till andra orter och afsättningen af mellanhandelsvarorna från staden kommer staden som helhet till godo, d. v. s. innebär en »stadsekonomisk» eller »national-ekonomisk» vinst, inskränker sig fördelen i det senare fallet som regel till en vinst för stadens köpmän, en vinst som stadens producenter resp. konsumenter få betala. Om man tar ut en af de former för gästrätten, som väckte mest diskussion i Sverige, nämligen monopolet för stapelstädernas köpmän att öfvertaga det svenska stångjärnet för export, är det uppenbart, att den öfvernormala handelsvinsten härpå åtminstone i stor utsträckning måste komma att betalas af brukspatronerna, hvilket dessa ej heller försummade att framhålla. Af alldeles motsvarande skäl voro de medeltida engelska jordägarna i sin egenskap af ullsäljare motståndare till den främlingsfientliga gästrätten. Och på samma sätt fingo stadens (eller landets) konsumenter betala den extra vinst, som gjordes genom att konkurrensen i detaljhandeln begränsades.

Fullföljer man analysen något längre, framgår det emellertid vidare lätt nog, att här föreligger något mer än en omfördelning af stadens (eller landets) inkomst mellan olika yrkesgrupper; hvad som sker är en (omedelbar) *totalförlust* af samma slag som så godt som alltid blir protektionismens (omedelbara) verkan. Samhällets (stadens) behofstäckning tillgodoses nämligen genom inhemska köpmäns verksamhet äfven i sådana fall, då utländska köpmän skulle fullgöra denna uppgift bättre och då det alltså från samhällets synpunkt vore bättre, att dess medborgare i större utsträckning ägnade sig åt annat än handel; handeln får för stort utrymme på andra näringars bekostnad. Rent principiellt sedt är alltså protektionismen införd med gästrätten i dess vanliga gestalt.

Den synpunkt hvarifrån protektionismen betraktas i denna uppsats är ju emellertid icke dess egenskap att premiera vissa sidor af näringslivet på andras bekostnad utan att vara uttryck för varuskräck. Och från denna synpunkt framträder motsatsen mellan gästrätten, sådan den nu skildrats, och en skyddspolitik i den angifna bemärkelsen ganska tydligt. Gästrätten är, om man så vill, ett skyddssystem för handeln, ej för varorna eller produktionen. Frågan blir därför närmast, om någon väg

¹ »In the imagination of the time, two foreigners could hardly come together without plotting some mischief» (*W. J. Ashley*, Introduction to English Economic History and Theory II, Lond. 1893, 16 f.).

leder öfver från en gästrätt, som premierar inhemska *köpmän* framför utländska, till ett skyddssystem, som premierar inhemska *varor* framför utländska. Det visar sig vid någon eftertanke, att detta måste anses sannolikt. Steget från att frukta utländska köpmäns närvaro i staden som skadlig konkurrens till att frukta deras varor som motsvarande skada kan ej väntas vara långt. Det har säkert tagits med stor lätthet, och som ett ovanligt typiskt exempel kan man åberopa ett öppet bref från år 1304 af konung Venceslaus i Böhmen för Prag, Altstadt och Neustadt, hvilket motiverar de två förenade städernas stapel- och gästrättsbestämmelser med borgarnas insikt om att städerna »kunna lida och sedan förflutna tider kunna hafva lidit *många olägenheter och skador* genom gäster från alla slags länder, medförande sina lossade och icke lossade varor till dessa städer.» De följande bestämmelserna i brefvet äro oförenliga med tanken, att »varuskräck» skulle ha dikterat det, ty gäster som stanna minst fem dagar i staden förbjudas att bortföra sina varor; och ordagrant tolkad visar texten också, att det ej är varorna själfva utan gästerna som genom att medföra varorna anses vålla skada. Men tydligen kommer brefvets formulering varufientligheten mycket nära och visar alltså tydligt nog, hur kort vägen är till den senare uppfattningen.¹ Det förefaller mig därför redan på dessa grunder ej kunna råda nämnvärdt tvifvel om, att gästrätten utgör en af det merkantilistiska skyddssystemets rötter.

Men i själfva verket förmedlar gästrätten också på ett annat sätt öfvergången till ett skyddssystem i merkantilistisk mening, ehuru här genom en sida som *icke* sammanhänger med stapelpolitiken.² Gästrättens underlag i Medeltidsstädernas samhällsorganisation är tydligen hela det konstruktiva system, som reglerade produktion och omsättning inom hvarje särskild stad och hvarigenom näringsidkarna skulle få sitt rätta pris, samtidigt med att konsumenternas kraf på hvad som ansågs vara fullgod vara tillgodosågs — den byggnad hvars mest typiska och mest fulländade produkt är *skråväsendet*. De främmande köpmännen voro ett slags bönhasar och kunde då omöjligt påräkna behandling på jämlik fot med stadens egna, organiserade och kontrollerade yrkesmän på handels område.²

¹ »... universitas civium nostræ antiquæ civitatis Pragensis nec non cives novæ civitatis Pragensis sub castro videntes, quod ipsæ civitates multa detrimenta et dampna recipiant et receperint a temporibus retroactis propter hospites de quibuscunque terris, sua mercimonia legata et non ligata indictas (= in dictas) civitates adducentes, ... statuerunt, ut si [dicti hospites] quinque diebus in dictis civitatibus manserint, tunc debent sua mercimonia disligare coram duobus probis viris et notario . . . et tunc dicta mercimonia nullatenus de civitatibus deducere teneantur.» Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren, ed. *Rössler*, I (Prag 1845), Einleitung s. LXXXVII f., not. *Schultze*, som ledt uppmärksamheten på detta intressanta dokument, tolkar det på följande, efter min mening icke riktiga sätt: »Schon in der Einführung der Waren selbst wird also hier die möglicherweise die Bürgerschaft schädigende Handlung gesehen» (Hist. Zeitschr. bd 101, 502).

² Ett viktigt bidragande moment härvid var också att de främmande köpmännen ej betalade skatt, trots att detta i någon mån motvägdes af att de inhemska ej betalade tull.

Gästrättens utveckling går alltså af lätt förklarliga skäl jämsides med skråväsendets. Men tydligen är det otänkbart, att det inflytande i protektionistisk riktning, som de med skråväsendet likartade bildningarna utöfvade i fråga om behandlingen af främmande köpmän, skulle ha varit obefintliga i fråga om främmande *handtverkare*, hvilka ju voro eller kunde vara bönhasar på skråväsendets alldeles särskilda, centrala område. I den mån gästrätten kom att gälla också främmande handtverkare är man emellertid de direkt varuhindrande åtgärderna ännu närmare. Utländska varor kunde införas af stadens egna köpmän lika väl som af andra städers, men uppmuntran af stadens egna handtverkare framför utländska kunde svårigen undgå att betyda hinder för tillförsel af varor utifrån.

Att dessa sammanhang också faktiskt förelågo, kan det ej råda något tvifvel om; båda slagen af bestämmelser förekomma ovanligt uttryckligt sida vid sida i *Libertas Londoniensis*, och tyska motsvarigheter därtill saknas icke heller. Men som redan nämnts, är det här visserligen fråga om ett sammanhang med gästrätten, men ej ens indirekt med stapelpolitiken; och redan därför hör detta icke till den nu behandlade afdelningen. Därtill kommer, att tendensen, när den tydligt kom öfver på varuområdet, mötte en annan, alldeles motsatt tendens — försörjningspolitikens. Det blir då nödvändigt att först taga denna senare i betraktande.

II.

Försörjningspolitik.

I den betydelse stapelpolitiken här tagits måste det ligga en stark begränsning i dess ekonomiska räckvidd. Ty för det första kan mellanhandeln öfver hufvud taget icke spela någon hufvudroll för mer än en liten del af ett lands eller en kulturkrets' befolkning; endast handelsstädernas stora vikt som ekonomiska banbrytare, icke deras befolknings kvantitativa storlek i förhållande till ländernas, kan motivera den uppmärksamhet som ägnats och ägnas deras politik. Den frågan kvarstår alltså, hur varutillgången reglerades för samhällenas öfriga, ojämförligt största del. Men detta är ej på långt när hela sammanhanget. Ty för det andra gäller det t. o. m. om de mindre samhällen, i hvilkas intresse stapelpolitiken upprätthölls, att den ej som sådan i minsta mån tillgodosåg ens städernas eget varubehof; den gaf dessa samhällen visserligen möjlighet till »förtjänst» och »vinst», men för att dylika förmåner skulle bli verklighet måste de resultera i varor för städernas egen konsumtion.¹ I de rena handelsstäderna lika väl som inom samhällena i öfrigt, ja på visst sätt ännu mer i de förra än i de senare, måste det därför bli en hufvuduppgift för en

¹ Detta utesluter naturligtvis icke det redan förut påpekade, att samma politik faktiskt kunde komma att tillgodose båda synpunkterna.

ekonomisk politik att sörja för tillgången på varor åt befolkningen själf, såväl i fråga om tillförsel från andra håll som i fråga om förfogande öfver områdets egna alster.

Försörjningspolitikens ledande synpunkt ligger då ytterst nära till hands: att genom ingripande i handeln öfver lands- eller stadsgränsen sörja för största möjliga varutillgång för inhemsk konsumtion.¹

Emellertid kan det ej vara tvifvel om, att olika tendenser gjorde sig gällande, och det vore därför önskvärdt att få ett slags kvantitativt uttryck för den utsträckning hvari försörjningspolitiska tendenser förelågo. Detta kan gifvetvis ej ske med någon exakthet, men jag har gjort ett försök i denna riktning genom att lägga till grund den kända engelska urkundsamling som plägar gå under namn af Rymers *Fœdera* (*Fœdera, conventiones, litteræ et cujuscumque generis acta publica etc.*, ed. Th. Rymer, orig.-uppl. Lond. 1704—1717) och som har fördelen af att ha gjorts till föremål för ett utmärkt registerverk af den engelske arkivchefen Sir Thomas Duffus Hardy. Trots all denna hjälp är det visserligen ganska säkert, att min statistik ej blifvit fullständig. Men den kan nog anses ganska representativ; dess svaghet från denna senare synpunkt är endast den starka koncentrationen på Edvard III:s regering (1327—1377). Det visar sig nu, att hela antalet förtecknade kungliga påbud med utrikeshandeln som föremål intill 1300-talets slut är 85. Af dessa äro 48 st. exportförbud, 32 st. exportlicenser, ett utgör ett försök att skapa ökad tillförsel. Summa 81 af 85 stå alltså i närmaste samband med försörjningspolitiken. Ännu

¹ Den förut citerade litteraturen lämnar mycket material på denna punkt. För Tyskland finns därjämte en populär och kortfattad men i fråga om fakta värdefull framställning af *G. von Below*, *Mittelalterliche Stadtwirtschaft und gegenwärtige Kriegswirtschaft* (*Kriegswirtschaftliche Zeitfragen* hrsg. v. *F. Eulenburg*, Heft 10, Tüb. 1917). För Italien utgör *Schaubes* bok som vanligt hufvudkällan. För England har Cunningham i sin redan citerade bok ägnat uppmärksamhet åt motsatsen mellan försörjnings- och skyddspolitik, men hans uppfattning af Edvard III:s i detta hänseende viktiga regering har betydligt modifierats genom — de af Cunningham själf godtagna — framställningarna i en af *G. Unwin* utgifven uppsatssamling, *Finance and Trade under Edward III* (*Manchester University: Publications, Historical Series XXXII*, 1918). På spannmålspolitikens i detta sammanhang vitala område har dessutom amerikanaren *N. S. B. Gras'* afhandling *The Evolution of the English Corn Market from the Twelfth to the Eighteenth Century* (*Harvard Economic Studies XIII*, Cambr., Mass., 1915) gjort alla föregångare antikverade. Tidigast ha hithörande synpunkter kanske urgerats för Frankrikes del, af *A. Callery* i uppsatsen *Les douanes avant Colbert et l'ordonnance de 1664* (*Revue historique XVIII*, Paris 1882, särskildt 75—80) och af *H. Pigeonneau*, *Histoire du commerce de la France I*² (Paris 1887); en motsvarighet till *Gras'* arbete, ehuru mindre gifvande, är dessutom *A. P. Usher*, *History of the Grain Trade in France 1400—1710* (*Harv. Ec. St. IX*, 1913). För Sverige är *K. Åmark*, *Spannmålshandel och spannmålspolitik i Sverige 1719—1830* (*Sthlm 1915*) grundläggande. Motsvarande antika förhållanden behandlas af *M. P:n Nilsson*, *Dyrtd och dyrtidsorganisation i forntiden* (*Statsvetenskapl. Tidskr. XXII*, 1919, 1 ff., 77 ff.), hvartill anknutits en diskussion mellan förf. och mig (*ib.* 322 ff., 345 ff.). I fråga slutligen om frågans teori må hänvisas till mitt arbete *Världskrigets ekonomi* (*Skrifter utg. af Handelshögskolan, Sthlm 1915*) 235 ff.

tydligare blir läget kanske, om man ser på de fyra undantagen. Importförbuden äro summa ett, och det gäller — falskt mynt; importlicenserna äro tre, hvaribland en gäller en tysk köpman. Exempelvis i fråga om vin upptar Rymer intet importförbud före Karl I (1629) och ingen importlicens före Richard III (1484). Visserligen får allt detta på intet vis fattas som uttryck för att inga försök gjordes att reglera importen; det skall endast ge en föreställning om hur mycket starkare intresset för ingripandet i exporten var.¹

Tendensen bestod främst i att *hålla på varorna* samt i andra rummet i att *locka dem till sig*. Närmast till hands låg då exportförbudet, hvars enorma förekomst just nu visats. I vissa fall, t. ex. i Frankrike särskildt i början af 1300-talet, var det *allmänna* exportförbudet handelspolitikens normala form, och hela exporten fick drifvas på grundval af licenser, hvilket äfven i alla andra fall var utvägen i fråga om nominellt exportförbudna varor, ty sådana kunde ingalunda helt och hållet behållas kvar i landet. Licenserna kunde göras beroende af att priset ej steg öfver en viss höjd. Redan allt detta ger den medeltida försörjningspolitiken stora yttre likheter med den allmänt rådande politiken under det senaste världskriget, och äfven en af dennas egendomligaste skapelser, det s. k. kompensationsystemet, saknade ej motstycke under Medeltiden, såsom kan belysas med den under Edvard III särskildt viktiga regleringen af vinimporten. I en allmän importlicens åt Bristol år 1364 bestämdes t. ex. att vin måste importeras till samma värde som de för export frigifna varorna (ull, kläde och annat); och vid ungefär samma tid fick Englands mäktiga vinhandlarsgille (Vintners of England) monopol ej blott på vinimporten från Gascogne utan äfven på den export af sill och kläde dit, hvarmed den outhärliga drycken skulle betalas. Visserligen var hufvudfaktorn i detta senare fall en sträfvan att hindra ädel metall att flyta ur landet; men det är betecknande, att man ej af hänsyn härtill tänkte på att försvåra importen, så som skyddssystemet sedan skulle komma att göra.

Inom stadspolitikens ram tog sig hela tendensen delvis andra former, där likväl ej heller analogier med våra egna erfarenheter alldeles saknas. Typisk är därvid särskildt behandlingen af den kringliggande landsbygden. Genom »bannmilsrätten» i de tyska städerna tvangs det kringliggande jordbruksområdets befolkning att ej föra sin afvel till andra platser än stadens torg, och ytterligare skärpningar förete de norditalienska städerna, såsom då bland andra Milano (1199) »ransonerade» jordbrukarna, för att nyttja våra dagars uttryck, genom att begränsa också den spannmåls-

¹ Syllabus (in English) of the Documents contained in the Collection known as »Rymer's Foedera», ed. T. D. Hardy, I—III (Record Publ., Lond. 1869—1885). Följande uppslagsord i registret ge det rikaste materialet: Corn, Victuals, Wool, Arms, Foreign Parts, Gold, Silver, Money. Af Rymer har jag här egentligen nyttjat den af Record Commission utgifna upplagan (Lond. 1816—1869).

mängd dessa fingo behålla för egen räkning. Det system af handelstraktater, som florerade särskildt i Medelhafsstäderna, får då tydligen också en rakt motsatt prägel mot den protektionistiska traktatpolitiken. Sträfvandet blir icke att påtvinga motparten varor utan tvärtom att få varor från motparten; hvad traktaterna garantera är en rätt att afhämta varor, ej att få afsätta dem.¹ På samma sätt kunde det förekomma, att man garanterade sig själf slutprodukten af de råvaror, hvilkas export medgafs. Ett ovanligt slående exempel härpå utgör en licens af år 1302 för ull-export från Frankrike till de då grefven af Hainaut tillhöriga Valenciennes och Maubeuge, där villkoret var, att hvarken ullen eller de af dem tillverkade kläderna skulle få säljas från Hainaut annat än till franska köpmän eller andra franska undersåtar.²

Äfven tullar kommo flitigt till användning i försörjningspolitiskt syfte, med tullfri import och tullar på exporten (t. ex. i Ravenna 1234) eller exportförbud (Triest omkr. 1228); äfven stapelåtgärderna fullföljde som vi sett dessa syften vid sidan af de rent handelsmonopolistiska. Tydligast synes mig den försörjningspolitiska prägeln hos tullbestämmelserna framträda i två som svårfattliga betraktade, för staden Dinants borgare i Köln utfärdade urkunder från åren 1171 och 1203; att de ej förståts beror endast på otillräcklig föreställning om hur djupt »varukärleken» satt hos Medeltidens människor. Den senare af dessa urkunder kan förtjäna ett referat. Vid inträdet i staden behöfva gästerna intet betala, men vid utgåendet skola de betala 4 Pfennige pr currus (vagn) lastad med i Köln köpta varor och hälften pr carruca (kärra). Själfva varorna äro tullfria äfven vid exporten, utom vissa uppräknade: koppar, tenn, fett, vax, bly; och genast tillägges i fråga om den förstnämnda: »men för såld koppar skola de ej gifva något alls». Vid marknaderna betala de intet, om de ej köpt i Köln; »men om de sålt, skola de intet betala». Och efter vissa transiteringsbestämmelser återkommer omkvädet: »Och skall det vara vederligt, att om de sälja koppar eller hvad som helst annat i Köln, skola de ej erlægga något alls därför».³

Hvad därefter beträffar frågan om de *varor*, som äro försörjningspolitikens föremål, så utgör lifsmedelsområdet alltid den centrala uppgiften, som sällan saknas. Spannmål, kött, fläsk, fisk, liksom också frukt och olja regleras så ofta enligt försörjningspolitikens principer, att det ej lönar

¹ *Schaubes* framställning erbjuder en mängd exempel härpå. En dylik traktat mellan Marseille och grefven af Ampurias från år 1219 finns tryckt hos *Fagniez*, Documents relatifs à l'histoire de l'industrie et du commerce en France I (Paris 1898) n:r 144. Jfr också n:r 271 i samma samling.

² »Ita tamen quod lanæ ipsæ vel panni faciendi ex eis de dicto comitatu Hanoniæ extrahi nequeant nec distrahi seu vendi nisi duntaxat mercatoribus seu gentibus regni nostri». *Fagniez*, Documents II n:r 3.

³ »Et sciendum, [si] sive cuprum vel quicquid aliud Colonie vendant, nichil penitus inde dabunt». Hansisches Urkundenbuch I n:r 61. 1171 års urkund (ib. n:r 22) är i sig själf betydligt mindre klar men kan utan svårighet tolkas med ledning af 1203 års.

sig att ge exempel därpå, och till denna hufvudgrupp slöto sig också njutningsmedlen, malt, öl och i synnerhet vin, som redan nämnts såsom ett af hufvudföremålen för den engelska lagstiftningen under Edvard III. I någon mån principiellt likartad med lifsmedlen var en annan grupp, nämligen försvarsmedlen, hvilkas tillvaro är lika lätt förklarlig som den förras och dessutom viktig äfven för landsbygden. Hit hörde exempelvis hästar, falkar och vapen, som var exportförbjudet i England och de olika franska provinserna, liksom i en hel rad norditalienska städer (Modena, Mantua, Bologna, Ferrara, Parma); möjligen kan dit också räknas hö (Parma). Betydligt mer anmärkningsvärd är en tredje varugrupp, nämligen råvaror, halffabrikat och andra produktionsmedel; näst lifsmedlen kommer den vanligen främst. Framför allt omfattar den textilindustriens produktionsförutsättningar af alla slag, som nästan normalt exportförbjödos i både Frankrike, England och Italien: ull, lin, vädurar, kardor, valklara, färgämnen, garn och ofärgadt eller oappreteradt kläde. Men äfven hudar af olika slag hörde dit, liksom i England exempelvis trä, bly, slipsten, kol och åtskilligt annat. Särskildt i England försvåras alltifrån början af Edvard I:s regering (1278) exporten af mynt och ädel metall. Mest öfverraskande är kanske den ganska rikliga förekomsten af exporthinder för färdiga produkter, tidtals rent af landets eller stadens egna hufvudprodukter, egentligen metaller och textilvaror. Dit hörde i England bl. a. kläde och kamgarn (»pannos vocatos Worstedes», 1362). Genua medgaf endast genom handelstraktat med Narbonne export af järn och stål (1224), Bergamo (o. 1240) och Bologna (1248) belade varan med exporttullar. Af textilvaror mottog Ravenna siden tullfritt (1234), medan Genua i den nyssnämnda traktaten med Narbonne medgaf denna stad tullfri export af barchent samt (1201) gaf Montpellier samma förmån för fustagni, men blott till en kvantitet af 100 balar; linne och franskt kläde voro åter exportförbjudna af Genua (traktat med Arles 1237), kläde äfven i Bergamo (omkr. 1240). De bergamaskiska tullsatserna äro särskildt anmärkningsvärda, i det att de lägga starkare hinder i vägen för export, ju mer förädlad varan är. Sålunda betalar obearbetadt järn i exporten 6 sol. pr carrum, bearbetadt järn 8, råa kastanjer 3 den., stekta 6. Dessa satser ge åtminstone intrycket att utgöra en i och för sig fullt logisk men onekligen något förbluffande *invertering* af »skyddet för det nationella arbetet».

Det kan möjligen löna sig att som sammanfattning häraf angifva, hur det förut omtalade florilegiet af exportåtgärder ur Rymers Fædera fördelar sig på olika varor:

spannmål, andra lifsmedel och kreatur (minst) 35	bref
malt, öl, vin.....	8 »
ull, hudar, gumsar, lin	29 »
kläde och kamgarn.....	4 »

järn, bly, trä, slipstenar, kol m. m.....	5	bref
vapen, hästar, falkar	9	»
mynt, ädel metall, juveler	13	»

Den nu skildrade politiken har på ett sätt urgamla rötter, såsom i och för sig endast är naturligt. Sålunda tycks den tämligen allmänt ha behärskat de antika stadsstaterna, och när Rom blef världens hufvudstad, kom den där att drifvas längre än någonsin eller någonstädes vare sig förr eller senare varit fallet.¹ För de moderna samhällena dröjer det däremot äfven på detta område ända till 1100-talet, innan några tydligare tecken på politiken framträda. I Tyskland torde bannmilsrättens utveckling vara ett af de första uttrycken för den målmedvetna försörjningspolitiken. I fråga om Frankrike vet man ganska litet direkt om den politik de mer eller mindre själfständiga seigneurerna bedrefvo under århundradena efter det karolingiska väldets fall, men det förefaller sannolikt af det reorganiserade kungadömet's åtgärder under 1200- och 1300-talen, att de tidigare lokala och provinsiella sträfvanden varit »försörjningsmässiga». Också för Spanien (Kastilien), hvarifrån själfva uttrycket försörjningspolitik som nämnts härstammar, föreligga uppgifter om samma tendenser, ehuru de mig kända först från början af 1300-talet. I England finner man tydliga spår af ett spannmålsförbud i Henrik II:s 23:e regeringsår, 1176/77, och år 1204 förbjuder Great Winchester Assize of Customs export af spannmål och andra lifsmedel utan licens;² sin höjdpunkt når tendensen i flere riktningar under Edvard III:s regering, omkring 1300-talets midt. Som vi redan sett är materialet emellertid särskildt rikligt för de norditalienska städerna, af hvilka den ena efter den andra ingriper hindrande i lifsmedelsexporten under 1100-talets sista och 1200-talets första årtionden. Om enhetligheten i tendensen på olika håll kan därför intet tvifvel råda.

Hvad därefter beträffar tidsgränsen framåt, är försörjningspolitiken på lifsmedels- och särskildt spannmålsområdet ytterligt konservativ och svårutrotlig; ingen del af den medeltida ekonomiska organisationen har visat lika stor motståndskraft emot merkantilismens doktrin och praktiska sträfvanden. I Frankrike undergräfdes den »försörjningsmässiga» spannmålspolitiken teoretiskt först af fysiokraterna i midten af 1700-talet och i praktiken först efter franska revolutionen, om ens då — ännu Napoleons tankar och handlingar på detta område gå i stor utsträckning i de gamla hjulspåren.³ Förhållandet var ej mycket annorlunda i öfriga delar af fast-

¹ Det lönar sig emellertid att tänka på, hur pass analog den situation var som Napoleon stod inför vid afresan till sitt ryska fälttåg 1812, och åtgärderna äro likaledes mycket analoga, fastän i miniatyr.

² Great Roll of the Pipe 23 Henry II (Pipe Roll Soc. Publications XXVI, Lond. 1905) 136, jfr 183, 184. *Gras* 134.

³ Jfr *Heckscher*, Kontinentalsystemet 239 ff.

landet. Ej ens i en stor internationell spannmålsstapel som Hamburg borttröjdes de försörjningspolitiska bestämmelserna förrän på 1730- och 1740-talen, och så sent som vid närmast föregående sekelskifte hade de kommit till rigorös tillämpning.¹ I andra länder, sådana som Sverige, vacklade man under 1700-talet ganska mycket mellan de gamla och de nya principerna; men blott i en enda stat, nämligen England, skedde ett principiellt brott med försörjningspolitiken på spannmålsområdet, genom något för denna tendens så härresande som en exportpremie på spannmål, redan år 1673; och från 1689 blef denna politik bestående. Försörjningspolitiken betecknar alltså en af de mest ihållande tendenserna i den europeiska kulturkretsens ekonomiska politik.

Härmed ha nu i stort sedt sammanförts alla de medeltida grupper af åtgärder, som verkade exporthindrande och importbefordrande. Där emot har detta ej åsyftat att förklara alla dylika åtgärder med »varukärlek»; frågan om åtgärdernas motiv återstår ännu att behandla.

Därvid lider det ej minsta tvifvel, att de *fiskaliska* intressena höra till dem som komma i första ledet. Öfver hufvud taget är det ej många synpunkter en ekonomisk historiker oftare behöfver ha i minnet än den, att regenternas och staternas finansnöd i äldre tider nästan som regel skapade svårigheter att draga sig fram rent af från den ena dagen till den andra och därför utgör den närmast till hands liggande förklaringen till regeringsåtgärderna på alla delar af det ekonomiska området. Exempelvis för Edvard III:s politik, där Cunningham trott sig finna djupgående ekonomiska planer, har den senaste serien undersökningar, som under prof. George Unwins ledning företagits af honom själf och hans lärjungar, visat hur hänsynslöst tanken på att få medel för de närmaste månadernas dyrbara krigföring och föga mindre dyrbara hoflyx fick vara afgörande för åtgärderna. Särskildt gäller detta ullexporten, som Edvard III efter allt att döma i första rummet värderade i egenskap af utpressningsmedel och underlag för låneoperationer. Samma sak gäller säkerligen ett halft eller helt århundrade tidigare ej blott om Filip den sköne i Frankrike utan äfven om de öfriga furstarna af den Capetingiska hufvudgrenens sista generationer, och sannolikt skall samma förhållande kunna uppvisas i starkare eller svagare grad för de allra flesta andra regeringar. Så t. ex. uppkom det nästförsta mig bekanta engelska förbudet för myntexport, under Edvard I (1282), genom konungens önskan att hindra påfven från att begagna en påbjuden och uppburen korstågsskatt från det engelska prästerskapet samt att få den i egna händer — hvilket senare också inom parentes sagdt till stor del lyckades.²

¹ *Schmoller* i sin *Jahrbuch* VIII 1082, 1086.

² *Rymer*, Rec. Ed. I: II 608. *W. E. Lunt*, *Papal Taxation in England in the Reign of Edward I* (*English Historical Review* XXX, Lond. 1915, 398 ff.).

Emellertid är det föreliggande problemet ingalunda klart därigenom, ty den frågan återstår, hvarför finansbehovet just skulle utlösa hinder för export och ej hinder för import. I vår tid är ju det senare hvad som sker, och till protektionismens vanliga arsenal hör hänvisningen till importtullarnas egenskap af skattekällor. Det måste alltså finnas någon anledning till att man under Medeltiden sökte inkomstkällan på handelsbalansens andra sida, och frågan är närmast, om denna anledning själf är finansiell eller allmänt ekonomisk. Svaret måste bli, att den till en del otvifvelaktigt är finansiell. Ty genom import ökades den omedelbart disponibla mängden skatteobjekt; hvad som fanns i landet erbjöd alltid någon möjlighet till utpressning, medan en vara som gått ut ur området därmed definitivt hade kommit utom räckhåll för skattkammaren.

Det går emellertid ej an att förklara hela eller ens hufvuddelen af den exporthindrande politiken på detta sätt. Ty äfven finanspolitiken följer minsta motståndets linje och föredrar ceteris paribus sådana åtgärder som stämma med allmänna meningens uppfattning af hvad som är skäligt och nyttigt. Så mycket stod likväl alltid att vinna genom afgifter på importen, att det säkert skulle ha skett i stor utsträckning, om det ej i sig själf ansetts betänkligt. Och den stora mängd exportförbud som åsyftade att vara effektiva — begäran om licens afslogs ej sällan — hade å andra sidan tydligen intet fiskaliskt intresse. I fråga om lifsmedelspolitiken är också intresset af riklig tillgång och lågt pris så genomgående, att de fiskaliska synpunkterna nästan alltid komma i andra planet. När det gäller en lifsmedlen närstående vara som vin — enligt Unwin den enda vara för det dagliga behovet som behöfde importeras — framträder sammanhanget mellan fiskaliska eller andra *raison d'état*-synpunkter å ena sidan och försörjningssynpunkter å den andra ganska tydligt under Edvard III, trots allt vacklande. När t. ex. importrätten gafs åt Englands rika vinhandlargille, medverkade sålunda visserligen konungens önskan att uppmuntra dessa värdefulla långifvare, och när i stället gascognarna själfva fingo monopol på att tillföra England varan, rådde det rent politiska syftet att ej stöta bort dessa engelska kronans undersåtar, hvilkas trohet ej kunde undvaras i det pågående kriget med Frankrike. Men vid den ena regimen lika väl som vid den andra fullföljdes syftet att tillhandahålla den engelska medel- och öfverklassen vinet i så riklig mängd och till så lågt pris som möjligt.

Långt mindre än de fiskaliska väge de rent *militära* synpunkterna, men ej heller dessa voro utan betydelse. En hel del af exporförbuden gällde handel med fienden eller hvad som lätt kunde bli det, och annat gällde varor som just då behöfdes för militära ändamål. Likväl är det blott en ganska begränsad del af politiken som kan förklaras på detta sätt.

Hufvudförklaringen till försörjningspolitiken bör enligt min mening sökas i själfva den uppfattningen, att varor äro en värdefull sak, af hvilken man sällan kan få för mycket men däremot helt lätt för litet och som

det därför gäller att ej låta gå ifrån sig. I själfva verket är ju detta icke blott en fullt förklarlig utan i och för sig rent af en fullt riktig ståndpunkt. Tillämpad som försörjningspolitik har den visserligen den stora svagheten att förbise bytets dubbla aspekt, men denna svaghet delar den uppenbarligen med skyddspolitiken i dess vanliga former, och ett dylikt förbiseende ligger alltför nära till hands för en primitiv tankegång att kräfva särskild förklaring. Denna grundläggande åskådning har ju firat en otvifvelaktig renässans under världskriget, och några af dess medeltida formuleringar återspegla alldeles samma ståndpunkt som kunnat återfinnas i protesterna mot exporten till Tyskland under kriget, exempelvis följande tirad: »Alldenstund skyldig barmhärtighet rätteligen börjar gent emot ens egna (charity begins at home) och det är näst intill grymhet att låta vattnet ledas bort till tjänst för andras fält, medan det fält törstar, där källådern springer upp...» (Frankrike 1305).¹

Emellertid vill man gärna finna några särskilda moment i tidsförhållandena som orsaker till att försörjningssynpunkten just under Medeltiden behärskade sinnena och kanske särskildt paralleler med världskriget som förklaring till likheterna med dess näringspolitik. I fråga om tiden för försörjningspolitikens *uppkomst* under Medeltiden förefaller mig dock ett dylikt sökande ganska ändamålslost, ty denna tid — korstågstiden, med ett kort uttryck — betecknas närmast af drag som kunde ha föranlett minskad oro för varutillgången och i synnerhet drag af alldeles motsatt natur mot det senaste världskrigets. Hvad som utmärkte korstågstiden var nämligen ökad och icke minskad samfärdsel till lands och sjöss, större möjlighet att förvärfva och afsätta varor, såsom exempelvis mäsorna i Champagne och de nya transportorganisationerna till lands och i synnerhet till sjöss belysa — allt i så stark strid som möjligt med den tendens som världskriget inneburit. Det förefaller också långt naturligare att uppfatta försörjningstendensen, som ju härskade redan i antiken, såsom en mer eller mindre *ursprunglig* uppfattning hos människorna, ehuru den ej kunde sätta sin prägel på något slags ekonomisk politik, förrän samhällena nått tillräcklig styrka att utöfva en sådan, och detta blef fallet just under korstågstiden.

Därmed förnekas likväl icke alls, att vissa drag under Medeltiden bidrogo att möjliggöra försörjningspolitiken och äfven skapade likheter med vår egen tids krigsekonomi. I varubristen som sådan ligger förklaringen emellertid icke, ty såsom nationalekonomen vet, råder det *alltid* knapphet på varor; och den varuknapphet vi själfva upplefvat betyder ju trots allt en rikare varutillgång än man haft under tider, då försörjningspolitikens motsats merkantilismen härskade. Hvad som under världskriget utlöste försörjningspolitik har ej varit den absoluta utan den relativa varu-

¹ »Quia ordinata charitas rite in quosdam a se ipsis incipit crudelitatie proximum existat, agro in quo fons nascitur sitiente, exhinc ad aliorum agrorum usum aquam duci...» Ordonnances I 422, cit. hos *Pigeonneau* I 310 n. 4.

knappheten eller, enklare uttryckt, den *ökade* bristen på varor; och den hade efter allt att döma icke någon motsvarighet under försörjningspolitikens glansdagar, då tvärtom varutillgången i stort sedt måste ha ökats.

I stället kan man utan tvifvel finna likhetspunkter i den allmänna *osäkerhet*, som utmärkte de medeltida förhållandena och alltid bragte varutillförseln i fara, hvarvid det ständiga krigstillståndet gifvetvis spelade en hufvudroll, men hvari äfven missväxterna och naturens ännu obesegrade nyckfullhet hade sin stora del. Och denna osäkerhet skärptes otvifvelaktigt genom territoriernas och i synnerhet städernas litenhet, som gjorde lifsmedelsspärningen till en ständig risk. Afspärningsåtgärder lågo då mycket nära till hands, och i liten skala återfinner man världskrigets lifsmedelproblem exempelvis i Basel under konciliet (1431), då de mot kyrkomötet fientliga territorialherrarna i stadens omgifning enligt Belows uppgift afstängde den då öfverbefolkade staden från lifsmedelstillförsel. Och allt detta verkade naturligtvis ömsesidigt; ty då en territorialherre eller stad spärrade sina gränser för utförsel, måste grannen göra på samma sätt för att ej bli utsugen. *Trångheten*, rent geografiskt eller ekonomiskt geografiskt sedt, i de gränser, inom hvilka den politiska makten i realiteten utöfvades nästan öfverallt under Medeltiden, måste alltså ha varit *en* orsak till försörjningspolitiken och förklarar något af dess försvinnande i sammanhang med nationalstaternas uppkomst och konsolidering.

Men långt ifrån alltsammans och knappast ens det viktigaste. Ty i själfva verket har just afspärningen alltid åberopats som ett skäl för försörjningspolitikens motsats skyddspolitik, och detta med minst lika mycket skäl, så snart det gällde ett varaktigt tillstånd. Endast för områden, som öfver hufvud taget icke under några förhållanden kunde tillgodose sitt eget behof af de viktigaste förnödenheterna kunde det äfven i längden anses som ett — visserligen svagt — palliativ att hålla på det man hade. I den mån försörjningspolitiken är ren stadspolitik kan den alltså i någon mån förklaras af yttre förhållanden. Men nu är den ingalunda enbart stadspolitik utan en nästan universell företeelse, och detta äfven i stater med ganska ringa inflytande för städerna. Särskildt den medeltida lifsmedelspolitikens i stort sedt orubbade bestånd, med exportförbud t. o. m. mellan olika provinser, under tre århundraden efter Medeltidens slut i ett land som Frankrike förefaller slående belysa detta. Och saken måste anses styrkt af det faktum, att politiken ingalunda enbart gäller lifsmedlen utan sträcker sig mer eller mindre öfver alla varuslag. Sålunda bekräftas satsen, att den ekonomiska politiken icke påverkas af den ekonomiska verkligheten själf utan af människors föreställning om denna verklighet, hvilket är något helt annat.

Men visserligen kräfras vissa negativa förutsättningar för att försörjningspolitiken skall bli allmängiltig, främst att *exporten* ej skall spela någon stor roll, vare sig för det ena samhället eller det andra. Ty det ligger i sakens natur, att samhällen som regelbundet exportera ej samtidigt

kunna hindra sina varor att gå ut; och å andra sidan komma *de* samhällen, som i sin ordning mottaga varor från de förra, att bli mindre tviflande på sina möjligheter att försörjas utifrån. Detta måste undergräva försörjningspolitikens förutsättningar. Småningom kom den inhemska produktionen förenad med exportmöjlighet att rent af stå som en *garanti* för tillräcklig inhemsk tillgång, i det att den ökade trygghet för god afsättning, som exportfriheten medförde, höll produktionen uppe på en högre nivå. En konsument- eller försörjningspolitik på denna bas kunde i verkligheten förena »varukärlek» med full frihet för utrikeshandeln och sålunda göra rent hus med större delen af den medeltida exportregleringen; den skulle till sin karaktär närmast motsvara den *liberala* handelspolitiken (eller negationen af handelspolitik) med spetsen riktad mot exporthindren. Men lärdomen om en sådan politiks lämplighet var förklarligt nog svår att förvärfva och svårast när det gällde de vitalaste varorna, framför allt spannmål. Försörjningspolitikens styrka utgör tragiken i spannmålshandelns historia under flere hundra år och måste anses förklara mycket af det europeiska fastlandets lifsmedelssvårigheter ända fram till franska revolutionen och därtöfver.

Ett angrepp på den faktiska försörjningspolitiken utifrån dess egen bas, sålunda just på grundval af de nu antydda synpunkterna, förekommer i en skrift, som i hufvudsak representerar den tidiga merkantilismen i dess mest klartänkta form men som på denna punkt nöjer sig med att utdraga »varukärlekens» konsekvenser. Det är ett samtal mellan en lärd man (en »doktor»), en riddare (godsägare), en köpman, en handverkare (mössmakare) och en landtbrukare, hvilket ursprungligen anses vara författadt år 1549 och som i vår tid utgifvits i denna sin ursprungliga form under titeln *A Discourse of the Common Weal of this Realm of England* (en öfverarbetad text trycktes under annan titel år 1581). Den är till stor del en kritik af försörjningspolitiken i dess tillämpning på spannmål. Med utgångspunkt i den allmänt öfverklagade och beklagade tendensen att förvandla den odlade jorden till fårbeten vänder sig författarens språkrör, den lärde mannen, emot exportförbudet på spannmål, när priset öfversteg en noble pr quarter, och menar, att endast dess upphäfvande kunde hålla sådesodlingen uppe. Han får till svar af mössmakaren, att »it pleaseth us that be artificers nothing at all, which must buy both bread, corn and malt for our penny», och olikheten i behandling af spannmål och af andra varor motiveras af honom i full öfverensstämmelse med den tankegång, som så länge fasthöll försörjningspolitiken på spannmålsområdet, med att »every man hath need of corn, and so they have not of other wares so much». »Doktorn» får då tillfälle till en replik som sätter fingret på den svaga punkten: »Therefore, the more necessary that corn is, the more be the men to be cherished that reared it; for if they see there be not so much profit in using the plough as they see in other feats, think you not that they will leave that trade and fall to others that they see more profitable?»

Han fortsätter: »Trow you, if husbandmen be not better cherished and provoked than they be, to exercise the plough, but in process of time so many ploughs will be laid down (as I fear me there be already) that if a unfructful year should happen emongst us, as commonly does once in seven year, we should not only have dearth, but also such scarsness (= scarcity) of corn that we should be driven to seek it from outwards parts and pay dear for it?» Och då riddaren frågar, hur man skall reda sig i dåliga år, om de goda årens öfverskott exporterats, får han igen samma synpunkt till svar: »By reason that, through the means aforesaid, more ploughs are set a-work then (= than) would suffice the Realm in a plentiful year; if a scarce year should fall after, the corn of so many ploughs as in a good year would be more than inough (= enough), in an unfruitful year at the least would be sufficient to serve the Realm.»¹

Motsatsen mellan försörjningspolitiken och merkantilismen var klar både för merkantilisterna och för deras senare motståndare på 1700-talet, och detta ej blott, såsom i *A Discourse of the Common Weal*, i fråga om tillämpningen af »varukärleken» utan äfven i fråga om själfva dess berättigande. På merkantilisternas sida är det nog att peka på ett ryktbart yttrande af Francis Bacon i hans framställning af Henrik VII:s regering. Denne konung utfärdade nämligen år 1485 en navigationsakt — visserligen ej alls så originell som hans biograf antog — därmed, enligt Bacon, »bowing the ancient policy of this estate (= State) *from the consideration of plenty* to the consideration of power. For that *almost all the ancient statutes incite by all means merchant-strangers to bring in all sorts of commodities, having for end cheapness*, and not looking to the point of state concerning naval power.»² På samma sätt återopade å sin sida den svenska merkantilismens förste principiella motståndare Anders Chydenius 1765 den medeltida politiken som ett föredöme i motsats till Produktplakatet och andra styggelser.³

Att de båda tendenserna äro hvarandra motsatta, utesluter dock icke, att broar kunna leda öfver från försörjningspolitiken till skyddspolitik, och det kan knappast vara tvifvel om att så också är förhållandet.

Den ena af dessa broar är verkligt intressant och ett bevis för att bytets dubbla aspekt ej alltid var främmande för äldre tidens tankegång. Ovilligheten att släppa varor ifrån sig ledde nämligen till en stark misstro mot *import* af hvad man ansåg såsom värdelöst och ovaraktigt kram, som utlänningarna förde in för att däremot tillbyta sig landets värdefulla stapelvaror. Ett mer slående exempel på öfvergången från varukärlek till varu-

¹ *A Discourse of the Common Weal of this Realm of England* ed. E. Lamond (Cambr. 1893) 54—61 (stafningen moderniserad).

² Bacon, *The History of the Reign of King Henry the Seventh* (i Works V, Lond. 1803, 63). Kursiv af E. H.

³ Chydenius, Omständligt svar på... vederläggning af... Källan till rikets vanmakt §§ 57—59 (i Politiska skrifter ed. E. G. Palmén, Hfors 1880, 203 ff.).

skräck eller ett som tydligare röjer bådas gemensamma svaghet i deras vanliga form han svårligen begäras, och dess framgång var betryggad på förhand, emedan också varuskräcken här hade stöd i den ovilja mot »yp-pighet», som sedan utminnes tider och särskildt under Medeltiden behärskat lagstiftaren. Ett jämförelsevis tidigt exempel på denna förskjutning i tankegången erbjuder en af de mest bekanta engelska medeltidsskrifterna på det ekonomiska området, dikten *The Libel of English Policy*, af sin utgifvare daterad 1436—37. Författaren vänder sig där bl. a. emot de venetianska galärernas handel, hvarigenom importeras

nifes, trifles that little have availed
and things with which they featly blear our eye,
with things not enduring that we buy;
for much of this chaffare [= merchandize] that is wastable
might be forborne for dear and deceivable.»

— — — — —
Thus these galleys for this liking ware
and eating ware bear hence our best chaffare,
cloth, wool and tin, which as I said beforne
out of this lond [= land] werste¹ might be forborne.
For each other lond of necessité
have great need to buy some of the thre(e);
and we receive of (t)hem into this coast
ware and chaffare that lightly wol be lost.»²

Samma tanke återkommer sedermera ständigt under de följande århundradena, för hvar gång i mer utprägladt protektionistisk form.³ På denna väg är det som merkantilismen slutligen alldeles stryker af sig spåren af förbindelsen med den gamla, etiskt betonade oviljan mot öfverflödet och förfäktar »yppighets nytta» — som det hette i Anders Johan von Höpkens ryktbara presidietal i Svenska Vetenskapsakademien 1740 — blott med villkor att den ej framkallar import.⁴

Den andra förbindelsen mellan försörjnings- och skyddspolitiken går

¹ = worst, d. v. s. minst väl, jfr sv. värst.

² *Political Poems and Songs* ed. *Th. Wright* (*Rerum Britannicarum Medii Ævi Scriptores, Rolls Series*) II (Lond. 1861) 173 f. Jag har försökt modernisera stafningen utan att röra språkformen.

³ Ett par mycket typiska exempel äro *Discourse of the Common Weal* 68 och 1610 års motiv till den engelska tulltaxan, där det talas om att »it is much more reasonable that the manufactures of other nations should be charged with impositions then [= than] that the people of our Kingdom should not be set on work, and that vain, unprofitable and unnecessary merchandises should by impositions be kept out of our Kingdom then that the staple commodities of our own nation should be given for them» (tryckt hos *Gras* — med oriktig datering — a. a. 443).

⁴ Se *O. Wieselgren*, »Yppighets nytta» (*Humanist. Vet.-samf:s skrifter* XIV: 3, Ups. 1912). Tankegången går långt tillbaka i tiden; en typisk kollision mellan de två ståndpunkterna erbjuder t. ex. *Montchrétien's Traicté de l'oeconomie politique* (Rouen 1615) 83 f., 98 ff.

öfver råvarorna och produktionsmedlen i allmänhet. Här är sammanhanget så intimt, att man såvidt jag förstår måste säga, att åtgärderna med lika rätt kunna räknas till båda tendenserna. Fattar man försörjningspolitiken som ren, onyanserad »varukärlek», är det nämligen endast naturligt, att den också kom att omfatta så värdefulla ting som råvaror. Såsom redan nämnts, var detta också fallet från ett mycket tidigt stadium under Medeltiden, och det är likaledes allbekant, att politikens renässans under världskriget sträckt sig till dem. Likväl intar denna varugrupp tydligen en särställning därigenom att den ej har något direkt sammanhang med konsumtionen, hvaraf följer, att åtgärder för att öka tillgången på hit-hörande varor (och tjänster) är ett led i arbetet på att uppmuntra produktionen och så till vida en sida just af skyddspolitik, såsom närmare skall belysas längre fram. Man skulle kunna säga, att försörjnings- och skyddspolitik här mötas i att lägga kostnaden på ägare och tillverkare af råvaror och andra produktionsmedel samt att motsatsen mellan dem framträder först när det visar sig, om detta sker i syfte att skapa riklig tillgång på färdiga produkter inom landet eller i syfte att underlätta af-sättningen af dylika produkter annorstädes. En så ingående analys af åtgärderna tillåter emellertid materialet ingalunda alltid. Men att skyddssynpunkten var den afgörande exempelvis när exportförbuden på textilindustriens råvaror genomfördes på petition af Languedocs klädesväfware och appretörer i början af 1300-talet, kan det ej gärna vara något tvifvel om. Kombinationen framträder åter mycket tydligt i en hel del af Edvard III:s exportförbudspolitik — eller åtminstone i dess officiella motivering — såsom då ett exportförbud på lefvande vädurar 1338 motiveras med ullens förbättring i andra länder och Englands däraf följande skada.¹ Det är tydligt, hvilken inkörsport en merkantilistisk politik här skall ha funnit i själfva »varukärleken».

III.

Skyddspolitik.

Den tyngst vägande kritiken af försörjningspolitiken är den som särskildt Friedrich List med betydligt mindre skäl riktade mot den klassiska teorien, nämligen att se blott på stundens fördel, ej på det slutliga resultatet, ej på »produktivkrafter», »kraften att skapa rikedomar». Man ville hindra varor att gå ut, därför att det minskade varutillgången för stunden men utan tanke på att det ökade den för framtiden, och man sökte draga varor till sig utifrån, därför att det skapade »plenty» men utan hänsyn till den minskning i produkterna af inhemsk tillverkning som blef följden.

¹ Rymer II: 11 1034.

Försörjningspolitiken var sålunda en korttidspolitik, hvilket måste betyda en kortsynt politik i längden; den var konsumentpolitik i betydelsen af en politik som ej tar hänsyn till konsumtionens förutsättning produktionen.

Den principiellt motsatta ståndpunkten har kanske aldrig fått ett mer slående uttryck än i en äfven af Adam Smith delvis citerad, i mitt tycke nästan monumental passus af Thomas Mun i hans ryktbara skrift *England's Treasure by Forraign Trade* (utgifven 1664, men skrifven omkring 40 år förut), så lydande: »When this weighty business is duly considered in his end, as all our humane actions ought well to be weighed, it is found much contrary to that which most men esteem thereof, because they search no further than the beginning of the work, which misinforms their judgments, and leads them into error: For if we only behold the actions of the husbandman in the feed-time when he casteth away much good corn into the ground, we will rather accompt him a mad man than a husbandman: but when we consider his labours in the harvest which is the end of his endeavours, we find the worth and plentiful encrease of his actions.»¹

Ehuru Mun här tänker på en merkantilistisk finess — ett större tillflöde af ädel metall som resultat af en genom fri silfver- och guldexport skapad större utrikeshandel — kan hans resonemang tydligen tillämpas på alla uppoffringar för stunden som ge ökad resultat i framtiden; och äfven i denna vidsträcktare mening är yttrandet obestriddligen en exponent för allmänt merkantilistiska tankegångar. J. S. Mills »*Infant Industry Argument*» lika väl som Lists kraf på en »lära om produktivkrafter» äro intet annat än sena uttryck för alldeles samma synpunkt.

Emellertid är det tydligt, att detta ej i och för sig leder till skyddspolitik i betydelsen af varuskräck. Närmast är det uttryck för det kraf på större frihet i utrikeshandeln, som merkantilismen företrädde gent emot försörjningspolitiken, nämligen frihet i exporten särskildt af färdiga produkter, af hänsyn till det större motvärde, den värdefullare import, som härigenom småningom kommer in i landet. Men visserligen kan det också anföras som skäl för temporära importhinder, med tanke på den större totala varumängd inom landet som till sist kan bli följden af en härigenom framkallad inhemsk produktion. Det är detta som skulle vara »värdet och den rika frukten» af landthushållarens arbete, det är hvad som enligt Muns bild skulle vara målet för det hela. I det sammanhang bilden hos honom förekommer är den också fullt träffande, ty följden blir i detta fall verkligen mer »treasure», mer ädel metall, i landet än som eljest skulle komma in. Men däremot är detta just den synpunkt eller, om man så vill, det kriterium skyddspolitikens *icke* godkänner i fråga om varor (ädel metall är nämligen för den väsensskild från varor). Det är

¹ *England's Treasure by Forraign Trade* 1664, slutet af kap. IV (Economic Classics, ed. Ashley, N. Y. & Lond. 1895, 27). Jfr *Wealth of Nations* bok IV, kap. I (ed. Cannan, Lond. 1904) I 398.

icke dess mening att som resultat af temporära hinder för import af vissa varor få till stånd en produktion och en export, som i längden skola leda till ökad import och ökad inhemsk varutillgång, utan målet skall tvärtom vara en »gynnsam handelsbalans», d. v. s. större värde på de varor som gå ur än på dem som komma in i landet, alltså *minskad* inhemsk varumängd (fortfarande fränsedt ädel metall).

Inga förklaringar till handelsbalansläran kunna — eller få — dölja det faktum, att merkantilisterna visserligen ifrade för ökad tillgång på allt som var för produktionen behöfligt och följaktligen också för ökad produktion, men att de samtidigt alltid sågo faran i att mängden af färdiga varor skulle bli för stor och kriteriet på ekonomiskt framåtskridande i varuförlust till utlandet. De apologier för merkantilismen som ofta sett dagen ha intet gjort för att omtyda eller bortförklara detta faktum. Det är sålunda visserligen fullt riktigt, då t. ex. Sombart säger, att merkantilisternas åskådning var »dynamisk» — riktigt nämligen så till vida som den alltid inriktades på samhällets utveckling och ej på ekonomiska jämviktslägen;¹ men detta ändrar intet i uppfattningen om karaktären af det ekonomiska tillstånd, som var merkantilisternas sträfvans mål. Hade deras syften kunnat tillgodoses, skulle det trots allt ha lett till ett samhälle med oafbrutet försämrad behofstäckning, försämrad totalt och än mer försämrad pr hufvud. Världskrigets erfarenheter i de neutrala länderna om verkan af ett oafbrutet ökad exportöverskott äro ett åskådligt exempel på denna i och för sig självklara sak. Hur främmande den var för merkantilisterna, upplyses blixtnakt af ett yttrande från en merkantilist som samtidigt var en god iakttagare, nämligen Sir William Petty; han skriver (1662), att Irland, genom att dess jordägare ej bo i landet, »exporting more then (= than) it imports doth yet grow poorer to a *paradox*».²

Med utgångspunkt i yttranden sådana som det af Bacon fällda (ofvan sid. 49) har emellertid särskildt Cunningham satt sträfvandet att inrikta det ekonomiska lifvet på statens politiska och ekonomiska *makt* i merkantilismens medelpunkt. Det ligger både originalitet och godt omdöme i att framdraga denna synpunkt som motivet, emot klassikernas och närmast Adam Smiths bild af merkantilismen, och om tillvaron af ett dylikt syfte kan det efter Cunninghams arbeten ej råda något tvifvel. Men hvad man däremot med skäl synes kunna betvifla är att han därmed träffat det centrala i merkantilismen; om dylikt också ej kan kallas »en böljas skum», är det å andra sidan icke heller »böljan därunder». Merkantilismen är för det första betydligt äldre än sträfvandet efter politisk makt; för det andra och viktigaste är det endast en mindre del, och därvid ej den centrala, af vare sig den faktiska politiken eller den mer principiella dis-

¹ *Sombart*, Der moderne Kapitalismus, 2:a uppl. II: 2 (Münch. & Lpz. 1917) 918.

² *Treatise of Taxes*, Ch. IV (Economic Writings, ed. C. H. Hull, Cambr. 1899, I 46). Kursiv. af E. H.

kussionen som kan förklaras på detta sätt. Maktsynpunktens betydelse är kanske större än betydelsen af den ifver för ädla metaller, hvari man länge såg merkantilismens hela innebörd; men lika litet som merkantilismen är en gulddyrkan, såg den det ekonomiska lifvet *främst* ur synpunkten af statens makt.

Hvad merkantilismen är som helhet, låter sig ej uttryckas i ett par ord och skall här ej ens försöka sägas. Men att *en* hufvudsynpunkt och en viktigare än någon af de nu nämnda är dess egenskap af *skyddssystem* i den specifika mening ordet ännu har, faller lätt i ögonen för hvar och en som med oförvilladt omdöme studerar vare sig dess politik eller dess litteratur. Kanske framom allt annat får merkantilismen sitt intresse just genom att den företräder hvad som sedan dess förblifvit betecknande för stora mängder människors, ja sannolikt det stora flertalets, uppfattning i ekonomiska ting: det fördärflika i att låta andra göra hvad man kan göra själf, som följd däraf ängslan för produkterna af de andras verksamhet = varuskräck. Hur utpräglad denna kunde vara, framgår exempelvis af ett sådant yttrande som följande från 1500-talets början: »Merchants in London hath greatly distroyed the common weal of the whole realm by receiving such things of strangers as hath been to the distruction of the common people, for no strangers could hurt England by bringing in any merchandises into the realm, if no English merchaunts would buy it and receive it to the distruction of the realm.»¹

Bland de djupast liggande momenten i merkantilismen är därför oron för *arbetslöshet* som följd af import af färdiga varor och export af half-fabrikat. Petty ger ett ovanligt starkt och äfven teoretiskt oangripligt uttryck för merkantilismens tankegångar, när han (1662) säger, att det är bättre att till en tid bränna (produkten af) tusen mäns arbete än att låta dessa tusen män mista sin arbetsförmåga genom arbetslöshet.² Arbetslöshetsargumentet är också tidigt i merkantilismens historia. Det förekommer t. ex. i Florens år 1426 som motiv för ett importförbud och i en engelsk lag af 1467 (7 Edw. IV c. 3) som motiv för exportförbud på half-fabrikat.³

Det är ej svårt att i dylika fall finna likheten med den argumentering, som förekommer ännu den dag i dag. Följande citat ur Montchrétiens mycket typiska *Traicté de l'oeconomie politique* (1615) kan jämföras med otaliga nutida valtal, broschyrer och andra meningsyttringar, exem-

¹ Cit. hos *Gras*, a. a. 202 not 2.

² *Treatise of Taxes*, Ch. VI (Economic Writings I 60).

³ *R. Pöhlmann*, Die Wirtschaftspolitik der Florentiner Renaissance und das Prinzip der Verkehrsfreiheit (Preisschr. d. Jablonowski'schen Gesellschaft, Hist.-ök. Section XIII, Lpz. 1878) 103 n. 1: »Si aliqua inhibitio induceretur, multi se ad ipsas artes administrandas accommodabunt, ex quibus plurimam pauperes homines... alimoniam (= det rikligaste underhåll) recipient.» Den engelska lagen (tryckt i *Statutes of the Realm* II 422) talar om hur »textours & fullours (= weavers & fullers) le (= du) dit roialme seroient bien occupiez», om ej garn och ovalkad kläde exporteras.

pelvis ett nära tre hundra år efter Montchrétien tryckt, engelskt valplakat, som framställer hur en förtviflad arbetare hälsar sin gråtande hustru med orden: »The foreigner's got my job.» Montchrétiens retoriska vädjan till Maria af Medicis och den minderårige Ludvig XIII lyder: »Vos Majestés sont conjurées d'apporter . . . l'ordre requis, par les prières et supplications trèshumbles d'un nombre infini de vos sujets, par les tendres souspirs de leurs femmes, par les cris pitoyables de leurs enfans. Permettez que tous ensemble vous remonstrent en toute submission que leur mestier (= métier) est le seul héritage d'eux et de leur postérité, qu'outre la liberté ils n'ont rien que ce revenu, que si les estrangers s'en désirent approprier l'usage, ils font ne plus ne moins que celui qui par tyrannie voudroit exterminer quelqu'un de sa possession: qu'estant nés en France, c'est raison qu'ils y vivent, ce qu'ils ne pourroient faire, si on leur ostoit (= ôtait) le seul moyen qu'ils en ont: qu'estant destinés pour travailler, il faut aussi qu'ils soient employés à cela.»¹

Utan tvifvel äro också sådana tankegångar urgamla. De ha t. ex. en nära frändskap med en sats, som formulerats redan under antiken, i Catos *De agri cultura*, att en god familjefader bör söka sälja, icke köpa.² Äfven med hela den medeltida uppfattningen ha de starka beröringspunkter, ty den sträfvan att kringskära konkurrensen, som genomgår nästan all i egentlig mening medeltida lagstiftning, måste nära sammanhänga med och leda till varuskräck.

Framför allt gäller detta *skråväsendet*, såsom redan påpekats i slutet af afd. I här ofvan. Redan i *bannmilsrätten* ingår ett förbud för stadsnäringar i stadens omnejd, hvilket har en klart varuprotektionistisk prägel. Mångsidigare och så till vida intressantare är emellertid det skyddssystem, som åtföljer själfva *skråtvånget* i dess återverkan på *gäst-rätten*. Den som särskildt fäst att uppmärksamheten härpå är Keutgen, och själfva faktum kan ej förnekas. Keutgens allmänna konstruktion af skråväsendets uppkomst, hvori detta utgör ett led, behöfver emellertid ej nu sysselsätta oss. Han tänker sig en försörjningspolitisk marknadsreglering som bakgrund och därefter ett slags skråtvång, bundet vid det något otydliga begreppet »innung», samt först efter detta egentligt skråväsende; och något osannolikt ligger det ej däri, men bevismaterialet är alldeles för obetydligt att här tillåta säkra slutsatser.³ Hvad som sysselsätter oss är emellertid det protektionistiska inslaget, som följer af att de »gästande» handtverkarna ej tillhöra stadens handtverksämbete och därför ej kunna få utföra sin näring i staden eller tillföra den sina produkter på jämlik fot med de lokala mästarna.

¹ A. a. (orig.-uppl.) 95 f. Stafning moderniserad.

² »Patrem familias vendacem, non emacem esse oportet.» A. a. kap. 2 (ed. *Keil*, Lpz. 1894, I 15).

³ *F. Keutgen*, Aemter und Zünfte (Jena 1903) 191 ff. och passim. Se vidare för såväl hela frågan som äfven Keutgens teori *G. Hazelius*, Om handtverksämbetena under medeltiden (Bidrag till vår odlings häfder IX, Sthlm 1906) 39 f., 46, 93, 150 ff.

De viktigaste stöden härför äro följande. I en bestämmelse om Rhentullen vid Koblenz så tidigt som år 1104 göres visserligen ingen begränsning för det ena däri upptagna slaget af handtverkare, nämligen bagarna, men om det andra, skomakarna, säges uttryckligen, att främlingar ej utan tullnärens tillstånd där få sälja skodon samt att en dylik rätt, om den medgifves, kräfver en afgift till stadens egna skomakare. I privilegiet för skomakarämbetet i Magdeburg (någon tid mellan 1152 och 1192) förbjudas likaledes gästerna att föra sina arbeten till torget utan medgifvande af det lokala skomakarämbetets medlemmar. I ett ännu åtskilligt senare privilegium, likaledes för skomakare men nu i Halberstadt år 1230, göres ånyo de lokala handtverkarnas bifall till villkor för främlingars utföring af yrket i staden.¹ Men det mest renodlade påbudet af alla är engelskt och ej tyskt samt därför ej behandladt af de tyska författarna, nämligen den förut (sid. 35) citerade s. k. *Libertas Londoniensis* från 1100-talets andra tredjedel. Där förklaras nämligen utan något sammanhang med skrävasende, att en främmande köpman (*mercator*) — hvilket ord under Medeltiden ofta innefattade äfven handtverkare — ej fick företaga färgning i staden »eller utföra något arbete som tillhör borgarna».

Begränsningen i innebörden af allt detta för varuskyddet faller likväl lätt nog i ögonen, och det på två sätt. I fråga om de tyska exemplen märkes för det första, att hvad det gäller ej i första hand är främlingskap eller icke, utan medlemskap af stadens handtverksorganisation eller icke. Främlingarna uteslutas såsom icke medlemmar och därför i hufvudsak på samma sätt som stadens egna borgare utanför ämbetet; när de bli medlemmar eller skråtvånget upphör, förfaller också förbudet för främlingarna. Detta kan belysas på många sätt. Ämbetet för bolstervarsväfvarna i Köln 1149 omfattar uttryckligen både infödda och främmande; hattfiltmakeri i Mülhausen i Sachsen 1131 och klädesappretering i Magdeburg 1183 äro förbjudna för såväl invånare som främlingar, med mindre de ingå i ämbetet; främmande ylleväfvare utestängas i Halberstadt 1283, om de icke äro medlemmar; och då slaktar- och bagarämbetet 1264 upphäfves i Erfurt, faller därmed äfven hvarje skranka för de främmande handtverkarna, yrkena stå därefter enligt stadsherrens bref öppna för »hvar och en, såväl främling som infödd».² Spetsen är alltså i mycket ringa grad riktad mot den främmande handtverkaren som sådan, nästan enbart mot »*bönhasen*» såväl inom som utom staden. För det andra och därmed nära sammanhängande kvarstår trots allt ett *personlighetsmoment* i skyddet, såsom framgår af den engelska bestämmelsen lika mycket som af flertalet bland de tyska. Blott tre af de senare (Koblenz 1104, Magdeburg 1152/92 och Erfurt 1264) tala öfver hufvud om försälj-

¹ Tryckta resp. hos *Keutgen*, Urkunden som n:r 80 och 258 samt hos *R. Eberstadt*, *Magisterium und Fraternitas* (Schmollers Forschungen XV: 2, Lpz. 1897) 258.

² Urkunderna åren 1149, 1183 och 1264 tryckta hos *Keutgen*, Urkunden n:r 255, 257, 291; de två öfriga enligt citat hos *Keutgen*, *Aemter und Zünfte* 202.

ning af varor; eljest — efter all sannolikhet äfven i dessa fall — är det personerna som förbudet riktar sig mot, de främmandes eller som vi sett snarare bönhasarnas yrkesutöfning inom staden själf. Tydligt står detta i full öfverensstämmelse med det första momentet, att spetsen ej riktas mot det främmande såsom sådant. Mer än ett *rudiment* till varuskydd utgör hela denna grupp af åtgärder därför icke.

Likväl har den sitt stora intresse som uttryck för varuskyddets tendens, nämligen att utgöra ett skydd för *produktionen*. Det stora och svåra problemet är emellertid, under hvilka förutsättningar ett sådant skydd uppstår i sin renhet, d. v. s. som hinder för införsel af varor, och alltså af hvad skäl försörjningspolitikens *själfva princip* röner mothugg och till sist förbytes i sin motsats. Det naturligaste sammanhanget härvid torde vara, att *ändringar* i den bestående organisationen, närmast på produktionsområdet och i fråga om lokal fördelning mellan olika områden, framkalla åtgärder emot främmande varor. För det första har man i stor utsträckning att öfver hufvud taget uppfatta den ekonomiska politiken på olika områden som en dylik *reaktion* emot ovälkomna ändringar, ett försök att vrida den ekonomiska utvecklingen tillbaka eller allra minst hindra dess vidare förlopp.¹ Men för det andra skapa de skenbara eller verkliga framgångar, andra samhällen vinna vid ändringar i det ekonomiska läget, en afund mot dessa »medtäflare» och eventuellt äfven önskan att hinna lika långt som de. I det ena fallet som i det andra framstår hinder för varuimport som den naturliga utvägen. Och till sist leder denna defensiva sträfvan naturligt öfver till en offensiv i form af exportpremiering.

Medan försörjningspolitikens rötter som vi sett torde ligga obegränsadt långt tillbaka i tiden, har man därför efter all sannolikhet att räkna korstågstiden med dess stora ekonomiska förändringar som perioden för skyddstankens och varuskräckens egentliga uppkomst. Den acceleration, som den ekonomiska utvecklingen sedan i hufvudsak behållit, gör också dess fortvaro och ständiga tillväxt fullt förklarlig, ehuru visserligen många faktorer sedermera tillkommit, som ej nu skola beröras. Det enda som därvid behöfver sägas, är, att det fordrades kraften af en så enastående verksam teoretisk uppfattning som liberalismen för att bryta denna föreställning, och att den omedelbart åter kom till makten, så snart den ekonomiska liberalismens makt öfver sinnena försvagades och upphörde.

Andra förklaringar till skyddspolitikens uppkomst och förutsättningar ligga kanske närmare till hands, men de äro knappast riktiga. Det är exempelvis icke så, att man vill skydda det man har och försörjas med det man icke har, utan ofta vill man skapa en helt ny produktion och sålunda ej utifrån förvärfva ens hvad man icke har. Lika litet är det vissa grupper af varor som logiskt kunna motiveras såsom eftersökta exportvaror och andra som importvaror, hvilket vidare skall framgå af

¹ Jfr R. Häpke, Brügges Entwicklung zum mittelalterlichen Weltmarkt (Abhandl. z. Verkehrs- u. Seegeschichte, ed. Schäfer I, Berl. 1908) 231.

5 — 2080. *Ekonomisk Tidskrift* 1920. Häft 2.

af det följande. Det gäller verkligen en *generell* tendens, och det är som sådan skyddstanken måste förklaras.

De första klart skyddspolitiska åtgärderna härstamma från det område, som öfver hufvud går i spetsen på den ekonomiska politikens område, nämligen Nord-Italien. De tillhöra 1200-talets början. Först eller nästan först i tiden bland de mig bekanta kommer därvid betecknande nog försöket att genom importförbud skapa en inhemsk industri som redan blomstrar i en annan stad. Det gäller Parma. År 1211 förbjöds där nämligen all införsel af »pignolati», ett slags särskildt i Piacenza tillverkad kläde, som man åsyftade att — och enligt uppgift äfven inom några och fyrtio år lyckades — framställa inom Parma själf.¹ Året efteråt, 1212, finner man en föreskrift, som visar tillvaron af ett förbud från ylleämbetet (»skrået»), arte di lana, i Florens mot import af varpgarn.² Från alla synpunkter viktigare äro dock i detta liksom i de flesta hänseenden Venedigs åtgärder. Själfva utgångspunkten för Venedigs ekonomiska utveckling anses salinerna ha varit; enligt Cassiodorus frambragte de »ätbara penningar». I slutet af 900-talet synes denna inhemska saltproduktproduktion ha användts som handelspolitiskt vapen i afspärrningsriktning; i det att Istrien och Mark Verona tvungos till underkastelse genom saltbrist, som dödade kreaturen.³ Men salinerna voro delvis statsföretag, och det *fiskaliska* intresset måste därför ha banat väg för protektionistiska tendenser, sträfvanden att drifva upp exporten i stället för att försvåra tillförseln till andra. Skyddspolitikens båda hufvudarter framträda därför här från början sida vid sida. Ferrara måste i det förut omtalade fördraget med Venedig 1230 gå med på obehindrad saltimport från Venedig, medan förbud 1228 och 1243 utfärdades att tillföra Venedig salt från utom-venetianska orter vid Adriatiska hafvet. Försörjningspolitikens aflysning i fråga om en lifsmidlen så närstående vara som salt är lärorik.

Särskildt intresse för skyddspolitikens och merkantilismens utveckling äger vidare en åtgärd, som har sitt upphof i Venedig, ehuru jag ej funnit några spår däraf före början af 1300-talet. Den bestod i att *göra export till villkor för import*. Ehuru ett sammanhang med stapelpolitiken ej är alldeles uteslutet, måste man dock häri se ett ovanligt typiskt uttryck för den nya åskådningen om gagnet af att bli af med varor och skadan af att ta emot dem. Motsatsen mot försörjningspolitiken framträder tydligast vid en jämförelse med det s. k. kompensationsystemet (under

¹ *Affo*, Storia della città di Parma (Parma 1792 ff.) III 325, hos *Schaube* 768.

² *Santini*, Documenti dell' antica costituzione del comune di Firenze (Doc. di storia ital. X, Firenze 1895) 376, hos *A. Doren*, Entwicklung und Organisation der Florentiner Zünfte im 13. u. 14. Jahrh. (Schmollers Forsch. XV: 3, Lpz. 1897) 9 n. 2, och *Schaube*, a. st.

³ *L. M. Hartmann*, Die wirtschaftlichen Anfänge Venedigs (Vierteljahrschr. f. Soc.- u. Wirtschaftsgesch. II, 1904, 434—42).

världskriget och delvis äfven under Medeltiden), ty en ren invertering däraf föreligger här: export som villkor för import i stället för tvärtom. Den venetianska åtgärden sammanhängde med de år 1314 påbörjade galärfärderna till Nordsjön. Till en början fingo främlingar tillåtelse att följa med, de utestängdes därpå 1321, hvarefter de redan i slutet af samma år ånyo mottogos men nu med den begränsning det här gäller, nämligen att deras import till Venedig ej fick öfverstiga värdet af hvad de därifrån exporterat med galärerna; och detta blef gällande för framtiden genom en bestämmelse af år 1328. Den första föreskriften uppger sig vara gifven »more solito», enligt sedvana, och något osannolikt i att åtgärden är äldre kan man ej se.¹ Förmodligen efter venetianskt mönster infördes föreskriften i England mot århundradets slut genom en lag af 1390 (14 Ric. II c. 1) och kallas där »Statute of Employment»; national-ekonomen Richard Jones gaf systemet namnet »balance af bargains», d. v. s. en handelsbalans för hvarje särskild köpman.² Det skyddspolitiska inslaget är därför som sagdt ganska tydligt i detta fall.

Det är icke meningen att här i detalj följa skyddspolitiken fram i tiden. I Nord-Italien får den en stark uppblomstring i midten af 1400-talet, särskildt i de två jämte Venedig då ledande städerna Milano och Florens — i Florens delvis redan före 1300-talets slut — ehuru dess blomstring på det senare stället blef kortvarig.³

Vid denna tid hade politiken emellertid redan för länge sedan spridt sig till Västeuropa. I England är tiden för dess uppkomst svår att fastställa på grund af den förut omtalade tidiga och synnerligen starka tendensen att exportförbjuda råvaror, särskildt textilindustriens. I de mot klädesimporten från Flandern riktade engelska åtgärderna 1271—74 ha väl knappt andra än utrikespolitiska motiv medverkat. De redan förut omtalade undersökningar, som gjorts af Unwin och hans lärjungar, ha vidare kommit till samma resultat äfven i fråga om Edvard III:s kombinerade ullexportförbud och förbud för såväl import som bruk af utländskt kläde (11 Edw. III c. 1—3, 1337),⁴ blott med det tillägg att fiskalska motiv härvid medverkat. Emellertid ligger i den motivering som Unwin tänker sig såsom den verkliga, att konungen vill lugna det inhemska missnöjet genom detta slags uppmuntran åt den engelska klädes-tillverkningen; och i så fall skulle ett protektionistiskt moment i alla händelser föreligga i fråga om den allmänna opinionen. Den afgörande vänd-

¹ Uttrycket behöfver dock ej åsyfta annat än främlingarnas själfva rätt att deltaga.

² För Venedig *Schaube*, Die Anfänge der venezianischen Galeerenfahrten nach der Nordsee (Hist. Zeitschrift bd 101, 1908, 61 ff., 76) efter Arch. ven. XXIV 94 och (arkivaliskt) Misti XI c. 63. 1328 års medgifvande gafs »conditione quod quantum extraxerint de Venetiis possint conducere de Flandria et non plus.» — För England [*R. Jones*,] The Primitive Political Economy of England (Edinburgh Review vol. 85, Edinb. 1847, 428 ff.) och efter honom v. *Heyking*, Zur Geschichte der Handelsbilanztheorie I (Berl. 1880) 52 ff.

³ *Schulte*, a. a. kap. 50. *Pöhlmann*, a. a. 102 ff.

⁴ Statutes of the Realm I 280.

punkten kommer emellertid under alla förhållanden senare, nämligen under 1380- och 1390-talen. Äfven Unwin godtager härvid Cunninghams uppfattning, att parlamentet under Edvard III:s närmaste efterträdare Richard II åtminstone ofta behärskas af merkantilistiska synpunkter, och detta kan ej heller gärna betvivlas. I fråga om industriskyddet är det emellertid först i midten af det följande århundradet, under Henrik VI och Edvard IV, som vändningen inträder.

Den franska politiken företer likartad men betydligt svagare markerad utveckling, medan däremot Nederländerna strax efter midten af 1300-talet träffa bestämmelser, som enligt deras historiker Pirenne äro betydligt äldre från början, för att utestänga engelskt kläde. I privilegier från hanseaterna i Brügge 1359–60 åläggas dessa att ej taga annan befattning med engelska kläden, som komma in i Brügges flodmynning Zwijn, än att skicka ut dem igen utan att ens öppna kollina; export medges dem hvart som helst, »ehuru det», såsom Brügges egen skrift säger med karakteristisk skyddsuppfattning, »starkt skadar den nämnda staden Brügges klädesindustri».¹ 1434 förbjöd Nederländernas dåvarande herre, hertig Filip af Burgund, import af engelska ylleväfnader och engelskt garn i alla sina länder, på grund af att dessa, som särskildt angåfvos bygga på klädesindustrien, »mycket hafva skadats och hindrats samt ännu så lida» af engelsmännens dagliga import till dem.² För Nordtyskland är materialet däremot påfallande magert, hvilket till stor del förklaras af att det nya där är handelsförbindelser och ej industriell utveckling.

Mycket belysande för skyddspolitikens förutsättningar är den dualism som utmärker den senare Medeltiden på området, i det att försörjningspolitiken lefver kvar med full intensitet, sida vid sida med protektionistiska åtgärder, nämligen särskildt för spannmål. Då dessa båda tendenser framträda i samma urkund, blir verkan ofta stark, såsom i det redan ofta återopade fördraget mellan Venedig och Ferrara 1230, hvori Venedig förbehåller sig på en gång obehindrad saltimport till samt spannmåls-, fisk- och grösaksimport från den andra staden. Ett betydligt yngre exempel från Hamburg är dock ännu åskådligare. I en halft komisk och halft rörande plattysk klagoskrift till Hamburgs myndigheter år 1478 från den till Hamburgs område hörande lilla staden Krempe öfver att Hamburg med våld tagit fartyg ur dess hamn heter det bl. a.: »Vi kunna ej annat förmoda än att I viljen rycka spannmålen ur våra magasin . . . Vårt öl viljen I icke låta komma till Eder stad, men vi måste dricka Edert öl under tvång, hvarmed vi dock vore väl tillfreds, om I villen unna oss vår näring, hvarmed vi kunde förtjäna penningar, så att vi därmed kunde betala Edert öl. Men det viljen I ej göra, utan I fördärfven fattiga män-

¹ »Hoe dat het grooteliic gaet tieghen de draperye van de vorseider stede van Brucghe». Hansisches Urkundenbuch I n:r 430 § 19, jfr 452 § 62, 495 § 24. Jfr *H. Pirenne*, *Geschichte Belgiens* II (Gotha 1902) 227.

² Urkund tryckt hos *Schanz*, a. a., bil. n:r 171.

niskor, som tillfört Eder mycken god spannmål.» Och slutligen angifves som Hamburgs fördel, om det ville behandla den lilla staden väl, »att vi tillförde Eder och ingen annan all spannmål». Motsatsen mellan spannmålen, som är så eftersökt, att den nästan tas med våld, och ölet, som påtvingas andra med nästan lika våldsamma medel, kunde ej framträda tydligare. Liksom Venedig är ett saltverk, är »Hamburg ein Brauhaus», såsom det hette i en hundra år tidigare uppteckning; staden hade sin sannolikt viktigaste inkomstkälla i sin bryggerihandtering och afsättningen af dess produkter.¹

Alldeles frånsedt det ekonomiskt mer eller mindre hållbara i skyddssystemet som sådant byggde och bygger det på en inre motsägelse i fråga om behandlingen af varor som utgöra *förutsättning* för produktion af andra varor. Om »varuskräcken» enbart hade varit afgörande, borde det ha ansetts lika fördelaktigt att afsätta råvaror och halffabrikat som färdiga produkter. Under denna förutsättning skulle därför försörjningspolitiken kunnat inverteras på alla punkter och äfven råvaruexporten ha gynnats lika mycket som den förut motarbetats. Men det inses lätt, att utvecklingen ej kunde ta detta förlopp. Den afgörande synpunkten var produktionen, och redan förut har påpekats, hur tidigt arbetslöshetsargumentet, d. v. s. behovet att bereda arbetstillfällen, göres gällande i protektionistisk riktning. Man företar då en gradering af varorna efter stadiet af deras förädling och åsyftar att producera och afsätta dem som innehålla mycket arbetskraft, medan man önskar en riklig inhemsk tillgång på råvaror.² Med denna motivering kan man t. o. m. utan inre motsägelse göra spannmålsexportförbudet till en del af ett skyddspolitiskt system, i det att man betraktar lifsmedlen som råvara för industriprodukterna på grund af deras nödvändighet för arbetarnas underhåll. Det är därför strängt taget oberättigadt att anse fastlandets ekonomiska politik under merkantilismen såsom inkonsekvent på lifsmedelsområdet. Den är lika konsekvent som alla länders, äfven Englands, i fråga om ull, maskiner, arbetskraft och andra produktionsmedel, hvilket allt bevakades med svartsjuka ögon och med yttersta krafter hindrades att gå ur landet, därför att det utgjorde förutsättning för den produktion som var merkantilismens mål.

Men visserligen var denna konsekvens en *deductio in absurdum*. För det ekonomiskt oskolade förståndet låg det visserligen nära till hands

¹ Hansisches Urkundenbuch X n:r 663. Hamburgs öl utgjorde 1369 långt öfver hälften af stadens utförsel, kvantitativt beräknadt (*W. Vogel*, Geschichte der deutschen Seeschifffahrt I, Berl. 1915, 227, jfr 201).

² »Tout le commerce consiste: A décharger les entrées des marchandises qui servent aux manufactures au dedans du royaume; Charger celles qui entrent manufacturées» etc. Lettres, instructions et mémoires de Colbert, ed. *P. Clément* (Paris 1861—73) VII 284 not 2.

att tänka sig alla nyttigheter graderade efter förädlingsstadium och så beskaffade, att de mindre förädlade alltid äro förutsättningarna för de mer förädlades produktion; men som vanligt då tekniska moment tillämpas på det ekonomiska området kom man därigenom alldeles på villospår. De högst förädlade produkter, sådana som maskiner, användas för själva råvaruproduktionen, medan äfven sådana nyttigheter som lifsmedel kräfva långvariga förarbeten; nästan intet af de s. k. råvarutillgångarna är af den beskaffenhet, att det kan komma till nytta utan att göras till föremål för ekonomisk verksamhet. I ett sådant sakernas tillstånd måste emellertid den försörjningspolitik, som faktiskt tillämpades på produktionsmedlens område, i de nu antydda fallen leda till just samma resultat som merkantilisterna med rätta angifvit som försörjningspolitikens vanliga frukt, nämligen minskad tillgång på varorna, d. v. s. i detta fall produktionsförutsättningarna, inom landet.

En konsekvent lösning var då omöjlig. På fastlandet vidhöll man i stort sedt den från början intagna ståndpunkten, medan man i England tvärtom tidigt vände försörjningspolitiken ryggen äfven i fråga om spannmål, först i litteraturen och i de — som dr Gras visat — skäligen platoniska tidigare lagbestämmelserna, slutligen äfven i praktiken. Konsekvensen blef »solidaritetssystemet», hvars tidiga utveckling i England utgör ett ganska öfverraskande faktum, säkerligen i hög grad en frukt af statsmaktens styrka och relativa oberoende af enstaka samhällsklasser. Så heter det i Discourse of the Common Weal (sid. 56): »What reason is it that you should be at large, and I to be restrained? E(i)ther let us all be restrained together, or else let us all be at like liberty. Ye may sell your wool over the sea, your fells, your tallow, your cheese, your butter, your leather, which riseth all by grazing,¹ at your pleasure, and that for the dearest penny ye can get for them. And I shall not send out my corn, except it be at 10*d.* the bushel or under.» Man måste medge, att tankegången är slående lik den som finns i Bismarcks s. k. decemberbref 1878, det moderna »solidaritetssystemets» klassiska urkund: »Schutzzölle für einzelne Industriezweige wirken... wie ein Privilegium und begegnen auf seiten der Vertreter der nicht geschützten Zweige der Erwerbstätigkeit der Abneigung, welcher jedes Privilegium ausgesetzt ist. Dieser Abneigung wird ein Zollsystem nicht begegnen können, welches... der gesamten inländischen Produktion einen Vorzug vor der ausländischen Produktion auf dem einheimischen Markt gewährt. Ein solches System wird nach keiner Seite hin drückend erscheinen können» etc. I Statute of Artificers af 1563, den stora elisabetanska kodifikationen af hela Tudorperiodens näringslagstiftning, har »solidaritetssystemet» också på de flesta områden fått en oförnekligt monumental utformning. Att »solidaritets-

¹ Syftar på fårafveln — se ofvan sid. 48.

systemet» betyder att ge med den ena handen och ta med den andra, insåg man naturligtvis icke.

Däremot kvarstod svårigheten med öfriga produktionsförutsättningar. Bland dessa framstår *arbetskraften* naturligt nog som minst »producerad», och det var därför icke på någon punkt så lätt att fasthålla krafvet på »plenty», d. v. s. prisbillighet, som i fråga om arbetskraft, då den i alldeles öfvervägande grad betraktades från synpunkten af produktionsfaktor. I stort sedt har krafvet på stor folkmängd och låga löner behärskat merkantilismen mer än någon annan åskådning, hvilket dock ingalunda betyder, att de allmänt landsfaderliga tendenser som utmärkte denna åskådning gjorde de ledande okänsliga för de breda lagrens lidanden. Men hänsyn till produktionen, oviljan mot lättja, som ansågs bli en ofelbar verkan af högre löner, och slutligen uppfattningen om rikedom som liktydig med mängder af produktionsmedel och människor samverkade till ett enhetligt resultat på denna punkt. I den mån den klassiska teorien ensidigt vidhöll produktionssynpunkten på arbetskraften, berodde det alltså på ett arf från merkantilismen.

Ett särskildt problem utgjorde då till sist de *ädla metallerna*. Att man i stort sedt och af ålder tillmätt ädla metaller ett värde som något förmer än egentliga varor, kan ej gärna betvivlas, och så till vida är öfvergången till merkantilismen här ovanligt svagt markerad. Försörjningspolitiken hade sålunda, som vi redan förut sett, utsträckt sin exporthindrande tendens äfven till dem, ehuru det kunde hända, att ifvern för import och mot export af vanliga varor kunde föranleda vissa lättnader på denna punkt.¹ I alla händelser intog emellertid detta slags förbud ej någon central ställning under försörjningspolitiken. Det blir däremot fallet redan i samband med den tidiga merkantilismen, i England exempelvis från 1300-talets slut. Åtgärderna togo nu formen af hvad som senare kallades bullionist policy, nämligen hinder för export, såväl af mynt som af ädla metaller. Men emot själfva denna form reser sig, särskildt från 1600-talets början i England, hvad som i trängre mening kallats mercantile policy; dess konsekventaste språkrör är Thomas Mun. »Mercantile policy» innebar emellertid ingen ändrad ståndpunkt i fråga om de ädla metallernas värde eller ännu mindre om behovet af en s. k. gynnsam handelsbalans, utan då dess förespråkare kräde fri export af ädel metall, var det just i syfte att som slutligt resultat få ett *större*, i ädel metall erlagdt öfverskott i handelsbalansen än därförutan vore möjligt. Så till vida förblef ståndpunkten till det sista önskan om »plenty» på denna punkt. Men det saknas ej alldeles antydningar om en tendens att öfverge kärleken till riklig tillgång t. o. m. där och att äfven dit öfverföra de allmänt merkantilistiska tankegångarna. I den nationalekonomiskt märkligaste bland Sir William Petty's skrifter, det lilla häftet »Quantulumcunque con-

¹ Så voro t. ex. penningar undantagna från 1305 års allmänna franska exportförbud.

cerning Money» (1682), går Petty så långt som att se en vinst i export af myntadt engelskt silfver jämfördt med exempelvis spanskt mynt, emedan förädlingen af metallen då har skett inom landet.¹ Hur Petty kan förena sin ståndpunkt med den merkantilistiska uppfattningen af handelsbalansen, därpå lämna hans skrifter visserligen intet svar, men tydligen är yttrandet en analogi till den engelska ståndpunkten i fråga om spannmålen.² Att ståndpunkten icke är logiskt möjlig som helhet, har redan det föregående visat.

De tre olika slag af ekonomisk politik som här ha behandlats kunna sägas ensidigt inriktade på hvar sin bland tre olika sidor af den ekonomiska verksamheten: stapelpolitiken på handeln i betydelsen mellanhandeln, försörjningspolitiken på konsumtionen och skyddspolitiken på produktionen eller den ekonomiska verksamheten som sådan. Stapelpolitiken är den enda bland dem som kan anses ekonomiskt möjlig att konsekvent genomföra och äfven den enda som är förenlig med sträfvandet efter största möjliga behofstäckning inom ett särskildt samhälle. Detta beror på, för det första, att mellanhandeln betydelse för ett samhälle inskränker sig till köpmannens vinst (och däraf härledda vinster), utan annan återverkan på vare sig produktion eller konsumtion, och för det andra på att den rubbning i det ekonomiska jämviktsläget, som politiken innebär, helt och hållet går ut öfver andra samhällen. Såväl försörjnings- som skyddspolitiken söka däremot skilja hvad som är oskiljaktigt förbundet, bytets båda hälfter eller produktion (ekonomisk verksamhet) och konsumtion. Öfver något så när långa tidrymder måste det gälla, att varor ej gå ut utan att skaffa in varor i utbyte och vice versa. Men försörjningspolitiken står så till vida verkligheten närmare, att den hänger fast vid hvad som är den ekonomiska verksamhetens uppgift, nämligen att täcka mänskliga behof, och är, dessutom mindre riskabel från den synpunkten, att den nästan oundgängligen kommer i kollision med påtagliga ekono-

¹ »Qu[estion] 5. After this reformation of Coin, will more Silver be carried out of England, suppose into the East Indies, then before; and to the Damage of England? — Ans[er]. Somewhat more: But none to the Damage of England, eo nomine; but rather to its Profit: Because the Merchant will be considered for the Manufacture of the new Money; besides the Metal of it, as he only was when he carried out Spanish Reals» (Economic Writings II 440).

² Inkonsekvenser äro af naturliga skäl ej sällsynta hos de merkantilistiska författarna och utmärkte i hög grad Petty på utrikeshandeln område, såsom också hans utgivare anmärkt (a. a. I s. lxix f.). Å ena sidan uttalar han upprepade gånger sin anslutning till merkantilistiska handelsbalansläran, med exportöfverskott och inflöde af ädel metall som utrikeshandeln värdefullaste resultat, medan han å andra sidan i allt mer kategorisk form förklarar, att ett land kan ha för mycket penningar (resp. I 46, 117, 119, 259 f., 269 och I 35, 113, II 446). I sin första och ekonomiskt mångsidigaste skrift, *Treatise of Taxes* (1662), finner han en syntes af de båda principerna genom att tilldela monarken den öfverskjutande penningmängden (I 36). Men det i föregående not citerade yttrandet bringas ej därigenom i samklang med åskådningen i öfrigt.

miska intressen och därigenom väcker motstånd hos grupper med mer eller mindre organisk enhetlighet. Å andra sidan ligger skyddspolitikens styrka i att den inriktar uppmärksamheten på det ekonomiska livets positiva krafter och därför kan verka stimulerande på ekonomiskt framåtskridande på helt annat sätt än sin föregångare. En felriktning af de ekonomiska krafterna blir tydligen i och för sig följden af båda systemen.